

V Ljubljani, dne 15. vel. travna 1894.

DOM IN SVET
ILUSTROVAN LIST
za
LEPOSLOVJE in ZNANSTVO

Leto
VII.

Stev.
10.

Urejuje in izdaje
dr. Francišek Lampe

KATOLIŠKA TISKARNA

W&F

EGUNTER

Vsebina 10. zvezka.

	Stran
1. Dr. Frančišek Rački. Spisal <i>Janko Barlè</i> . (Konec.)	289
2. Zlate sanje. Zložil <i>Anton Hribar</i>	293
3. Gospa s pristave. (Zgodovinski roman.) Spisal <i>I. Kraljev</i> . (Dalje.)	294
4. Hudi časi. (Povest.) Spisal <i>Fr. D.</i> (Dalje.)	298
5. Prijateljev sin. (Izvirna povest.) Spisala <i>Pavlina Pajkova</i> . (Dalje.)	306
6. Pestunji. Zložil <i>Anton Medved</i>	310
7. Pómlad. Zložil <i>Slavin</i>	310
8. Ogléd po stari povestnici slovenski. (Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dóbe Rimljanov.) Spisal <i>Andrej Fékonja</i>	311
9. Domá. Zložil <i>Slavin</i>	314
10. Železnica Ljubljana-Novo mesto. Sestavil <i>Fr. Različnik</i>	315
11. Književnost	318
A. Slovenska književnost. <i>Slovanska knjižnica</i> . 8., 9., 10. snopič. — <i>Odiseja</i> . <i>Povest slovenski mladini</i> . <i>Prosto po Homeru</i> spisal <i>Andrej Kragelj</i> . — <i>Feldmaršal grof Radecki</i> . Sestavil <i>Fr. N.</i> — <i>Potovanje v Liliput</i> . <i>Poslovenil Vinko Bregar</i> . — B. Hrvaška književnost. <i>Elegija</i> . Napisala <i>Kristijana Solvejgs</i> (kontesa <i>Vojnovičeva</i>). — <i>Poviest srednjega veka</i> . <i>Po najboljim piscima iz radio Franja Valla</i> . <i>Drugi dio</i> .	

Na platnicah: *Spomenik ob novi dolenski železnici*.

Slike.

1. Mati božja. (Slikal <i>Rafael</i> .)	289
2. Dr. Frančišek Rački.	291
3. Kdo je naučil ptičice peti? (Po akvarelni sliki.)	297
4. Zdravišče v Iki. (Po fotografiji)	304
5. Barban v Istri. (Narisal <i>Ivan Gosar</i> .) :	313
6. Novo mesto. (Po fotografiji.)	315
7. Grad Rakovnik	316
8. Rudnik	317

Listnica uredništva: Pisatelje in čitatelje vljudno prosimo potrpljenja; vse ne more ob enem na vrsto, vsakemu posamezniku tudi ne moremo ustreči.

Naznanilo. Ostalo nam je precěj posamnih števil 1. 1891. in 1892. razven št. 1. Dijakom jih damo izvod po 10 kr., več izvodov skupaj še ceneje.

Pri upravnístvu se še dobíta letnika IV. po 2 gld. in V. po 3 gld.; v Bonačeve izvirne platnice vezana po 1 gld. 20 kr. več. Ne moremo več postreči s števil. 1. in 3. lanskega leta. Letošnji zvezki se dobe še vsi.

„Dom in Svet“ stane za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 10 kr., za četrt leta 1 gld. 5 kr. Za dijake na leto 3 gld. 40 kr., za pol leta 1 gld. 70 kr., za četrt leta 85 kr. V ptuje dežele po 1 gld. 20 kr. na leto več.

Uredništvo in upravništvo je v Marijanišču. Za ljubljanske naročnike posreduje tudi „Katoliška Bukvarna.“

Dr. Frančišek Rački.

(Spisal Janko Barlè.)

(Konec.)

Kaj je bil Rački kot duhovnik? Ako bi se Rački ne bil proslavil drugače, kakor z duhovskim delovanjem, vreden bi bil naše hvale. V rodni hiši je dobil pravo krščansko vzgojo, katera diči posebno hrvaške Primorce. Kakor mi pripoveduje pokojnikov brat, morala so se deca vsakega večera, predno je zazvonilo zdravo Marijo, zbrati v hiši, kjer je oče Gregor glasno molil in ostro pokaral dete, katero bi se bilo zakasnilo. Mali Frančišek se je seveda med vsemi odlikoval in že, ko je jedva znal govoriti, sklenil je roke vselej, kadar je čul zvonov glas. Kasneje je molitvice, katerih se je bil naučil od starišev, vedno klečé molil in vedno govoril, da bode duhovnik. Kot dijak je bil vzornega vedenja, da mu je neki pater v Varaždinu, njegov profesor, večkrat rekel: „Blažena tvoja majčica, katera te je rodila! Želel bi te le videti, ko odrasteš, zakaj ti bodeš jedenkrat velik in slaven.“

Kako je njegovo dušo napolnjevala živa vera in veselje za njegov poklic, kažejo prvi njegovi bogoslovni spisi, katere je počel še kot bogoslovec v Senju leta 1849. priobčevati v zagrebškem „Katoliškem listu“. Cerkev mu je trdnjava, katera nas brani vseh sovražnih napadov; tu bomo našli slobodo, enakost in bratimstvo. Poslušajmo tako ljubeznivo mater, kateri je nedosežna Modrost izročila nebeške zaklade! Račkega srce je tako kipeló ljubezni do vere in cerkve, da je celó zapel.

Izmed dveh v „Katoliškem listu“ priobčenih pesmij začanja se prva, „Crkvi“ tako-le:

Zaručnice Spasitelja svieta!
Čvrsti hrame na tvrdoj pečini!
Krasna baščo¹⁾ puna rajskog cvieta!
Divni grade brda na visini.

Odkar je Rački postal duhovnik, bil je vsem vzgled duhovnika po volji božji. Tak je bil v Senju, tak je bil v Rimu, tak je bil v Zagrebu — tak je ostal do smrti. Dasi so ga dičile

ogromno znanje in velike časti, Rački je ostal krotak kakor ovčica, marljiv kot čebelica, z vsakomur ljubezniv — vedno ponižen. Dasi je imel mnogo dela, vendar je opravljal svoja duhovna opravila z vzorno točnostjo. Ko je zapel zvonček na katedralki, kateri zove kanonike k molitvi in službi božji, že si opazil na starodavnem kaptolu Račkega. Najtežja opravila in izvestja je izročala duhovna oblast Račkemu; on se jih ni nikdar branil,

marveč jih zvršil vedno marljivo in temeljito. Bil je tako čistega značaja, da mu ni mogel niti največji protivnik ničesar očitati.

Ker je bil tako veljaven, pomogel je večkrat, da se je o cerkvi marsikaj pisalo dostojneje, kakor bi se bilo brez njega. Ni čuda, da je mirno gledal smrti v lice o velikem potresu dné 9. listopada l. 1880. Ko je ravno bral zadnji evangeliij, začel se je rušiti strop stolne cerkve

¹⁾ Vrt.

Mati Božja. (Slikal Rafael.)

in nastal je strašen ropot in grozna tema. Kot tedaj, tako je tudi letos mirno čakal smrti, ki ga je dohitela dné 13. svečana; žalilo ga je le, da ni mogel koristiti cerkvi in domovini še več, kakor je storil. Zato so gotovo resnične Strossmayerove besede, da je bil Rački jeden izmed najbolj čistih in poštenih, najbolj učenih in zaslužnih duhovnikov, kar jih je kdaj imela hrvaška cerkev in hrvaška kraljevina. Prijatelj in neprijatelj sta priznavala ob njegovem grobu, „da stalezu uzor bješe svomu“. Čast takemu možu!

Težko je povedati, kaj je bil Rački kot učenjak. Dasi je bil domač v vsaki znanosti, izbral si je vendar za glavno polje svojega raziskovanja domačo zgodovino. Pred njim so jo preiskovali le malo. Gotovo ni važnejšega dogodka v hrvaški zgodovini, o katerem ne bi bil česa izdal, ali pa napisal. Že kot dijaka je zanimala Račkega najbolj zgodovina; potem se je zanjo pripravljaj na Dunaju, in v Senju je nadaljeval svoje preiskovanje. Posebno se je zanimal za glagolske rokopise, kar nam dokazujeta spisa v „Katol. listu“: „Pregled glagolske književnosti crkvene“ (l. 1856.) in pa „Zgodovinski zapiski iz novljanskega glagol. brevirja“ (l. 1857.). Kot duhovnik, zgodovinar in domoljub se je zanimal seveda tudi za zgodovino slovanskih apostolov sv. Cirila in Metoda, o katerih je še v Senju napisal veliko delo, katerega uvod je priobčil v „Arkivu“. Celo delo je pa izdal šele leta 1859. v Zagrebu z naslovom: „Viek i djelovanje sv. Ćirila i Metoda, slavenskih apostola“ (strani 420). To je najbolj obširno delo o sv. apostolih sploh, a tudi izmed najboljših, kar jih je napisanih o tem predmetu. Da ne omenjam drugih spisov, katere je v tej dobi napisal, omenjam le, da ga božja previdnost ni mogla bolje voditi, kakor da ga je pozvala v središče krščanstva, v Rim.

V Rimu je prav marljivo preučeval ondukajšnje bogate umetnostne in starinoslovne zbirke, še bolj dragocene arhive in knjižnice, pred vsemi pa slovečo vatikansko. Tu je našel tudi mnogo mož, sorodnih po duhu (Theinerja, de Rossija, dr. Henzera); občevanje ž njimi je mlademu učenjaku izvestno koristilo mnogo. Posebno se je pa sprijateljil s predstojnikom vaticanskega arhiva, učenim oratorijancem Avgu-

stinom Theinerjem. Račkemu gre zahvala, da je začel Theiner zbirati v vaticanskem arhivu listine o zgodovini južnih Slovanov, katere ogromne zbirke sta zagledala beli svet dva dela. Prvi v Rimu l. 1863. (izdajatelja je podpiral škof Strossmayer), a drugi v Zagrebu l. 1875. (izdala ga je jugoslovanska akademija) pod naslovom: „Vetera monumenta, slavorum meridionalium historiam spectantia.“

Précej, ko je prišel Rački v Rim, začel je prepisovati glagolski Assemanov evangelistar, kateri se nahaja v vaticanski knjižnici. Dasi je bilo to delo težko in zamudno, zvršil je vendar Rački svoj namen in l. 1865. s prijateljem Jagićem izdal evangelistar v Zagrebu z obširnim predgovorom.

Veliko gradiva je zbral Rački v Rimu in v drugih italijanskih mestih, posebno pa v Napolju, katero je priobčil deloma v „Arhivu“, deloma v „Radu“.

Tudi na Hrvaškem, dasi obložen z mnogimi opravili, ni držal križem rok. Velike zasluge si je pridobil pri izdajanju šolskih knjig in napisal več lepih zgodovinskih razprav v „Književniku“, katerega je počel izdajati leta 1864. Vatroslav Jagić z najboljšimi književniki.

V tej dôbi se je imela uresničiti velika želja in potreba hrvaškega naroda, imelo se je osnovati učeno društvo — jugoslovanska akademija. Seveda je k temu največ pripomogel veledušni mecen Strossmayer, vendar ga je s nasveti podpiral največ umni Rački, kateri je bil od osnovanja pa do svoje smrti duša in središče cele akademije. Zato ni mogel biti njen voditelj drug kakor Rački, kateri je bil dné 10. mal. travna l. 1867. imenovan prvim predsednikom. V prvi slovesni seji je poudarjal, da si mora narod osnovati svojo književnost in umetnost, da bode sloboden in samostojen na polju umnega delovanja. V ta namen je Rački tudi deloval do svoje smrti, in če čegava, tedaj je največ njegova zasluga, da je jugoslovanska akademija cenjena med učenim evropskim svetom. Preobširno bi bilo, če bi hotel zabeležiti samo naslove njegovih spisov med akademijskimi deli, rečem le, da ga ni skoraj „Rada“, „Starin“ in „Arkiva“, kjer bi ne bilo kake večje njegove razprave. Vse gradivo, kolikor ga je le mogoče najti za zgodovino hrvaške dina-

Dr. František Rački.

stije (do leta 1102.), zbral je Rački v knjigi: „*Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*“ (l. 1887.). Tu je preiskal vse, kar se mu je zdelo sumljivo, pretolmačil imena in pripravil gradivo vsakomu, kateri hoče preučiti to zanimivo dobo. Kasnejšo dobo, v kateri so vladali na Hrvaškem Arpadovci, pojasnjujejo nam zopet dela: „Toma arcidjakon spljetski“, potem zapiski „Ivana Lucića Trogižanina“, a kulturne razmere tedanje dōbe pojasnjuje nam po njem pretolmačeni in izdani prezanimivi: „Vinodolski zakonik“ iz l. 1288. Nabravši v Italiji obilo doneskov, pojasnil je razmere dinastije Anžuvinske k hrvaškemu narodu.

Posebno pa ga je zanimala posestrima Bosna, katera je v zgodovini toliko pretrpela od raznih verskih bojev. Izdal je zato obširno razpravo „Bogomili i Patareni“, kjer je prav zanimivo opisal njihove verske nazore in njih razvoj. Ko so Turki prišli v naše kraje, nastala je zopet druga dōba, katero nam je Rački prilično pojasnil, izdaviši dopise turških in pa naših častnikov, kateri so posebno zanimivi za jezikoslovca, ker so vsi pisani v domačem jeziku. Vstajo kmetov l. 1573. je zopet opisal zgodovinar Rački, kateri je marljivo zbral raztreseno gradivo po raznih deželnih arhivih v Ljubljani, Gradcu, Zagrebu in na Dunaju in tako podal obilo snovi neumrlemu Šenoi za njegov prekrasni roman: „Seljačka buna“. Ravno tako je Rački prvi zbral podatke o vstaji bana grofa Petra Zrinjskega in Krste Frankopana in nam podal jasen pregled zgodovine one žalostne dōbe. Omenjam dalje zasluge pokojnega Račkega za izdavanje starih dubrovniških piscev, za katero je večinoma sam napisal predgovore. Med akademijskimi spisi je napisal tudi veliko nekrologov slavnih domačih in ptujih učenjakov in sploh obznanil vsak zanimiv dogodek in pojav v učenem svetu. A kolike so zasluge Račkega za akademijo sploh! Ko se je od l. 1877.—1880. zidala akademijska palača, tedaj je večinoma sam nadziral zidanje, a ravno tako je urejal največ on lepo hrvaško galerijo slik, katera se je odprla dné 9. listopada 1884. Zato je pač le hvaležnost, da je mili pokojnik ležal na odru v akademijski palači, v katero je dohajal dan na dan, kateri je posvetil vse svoje sile in kjer je navduševal vse, kateri so se zbirali

okrog njega. Račkega zasluga je, kakor je rekel dr. Frančišek Marković, da je postala akademija „zvijezdom danicom znanja i umienja, bratske i čovječanske ljubavi Hrvatu i Srbinu, Slovincu i Bugarinu.“ Bog daj, da bi to svetišče znanosti vedno vodil duh neumrlega Račkega, da se ne bi vanj nikdar zasejalo seme, katero bi kvarno delovalo na krščanski narod hrvaški!

No, ne samo akademiji, ampak vsem narodnim in književnim podjetjem v hrvaškem narodu je bil Rački duša in srce. Omenjam samo prvega hrvaškega beletrističnega lista „Vienca“, kateremu je bil pokojnik vedno marljiv so-trudnik. V „Viencu“ je napisal prezanimiva „pisma o Rusiji“, več življenjepisov in zgodovinskih spisov, posebno je pa večkrat poročal o slovanski književnosti.¹⁾ Tak je bil Rački kot književnik, kot učenjak. Pri njegovem odru smo videli, kaj je bil. Pač so resnične besede Hranilovičeve:

Klonule so ruke umorene,
Što nam poviest razsvietliše davnu,
I dragulje njene sakrivene,
Što u sliku sastaviše slavnu.

Kaj je bil Rački kot Hrvat, kot Slovan, skoraj ni treba razpravljati. Po sebi je jasno, da je mož, kateri je bil vzoren duhovnik, kateri je posvetil vse sile, da oriše slavno zgodovino svojega naroda, ljubil, vroče ljubil oni košček zemlje, kjer je zagledal luč sveta, in oni jezik, v katerem ga je učila njegova dobra mati prve molitvice. Ta ljubezen ga je navduševala od prve mladosti, ta ljubezen ga je bodrila v njegovem delovanju, to ljubezen je odnesel s seboj v hladni grob. Tej ljubezni je posvetil svoje moči tako na književnem, kakor tudi na političnem polju. Ni nobenega važnejšega političnega dogodka v hrvaškem narodu, kjer ne bi bil poleg prvega sina domovine — velikega Strossmayerja — deloval tudi pok. Rački. Povsod čist značaj, bil je značajan tudi v politiki ter vedno posvetil svojo besedo, svoje nasvete v korist

¹⁾ Ne morem si kaj, da ne bi ob tej priliki opomnil, naj bi „Vienac“, kateri je prvi in najstarejši hrv. beletristični list, obširneje poročal o pojavih v slovanskih književnostih. Tudi z nami Slovenci, kateri smo najbližji bratje in kateri opazujemo vsak, tudi najmanji pojav na hrv. književnem polju, postopa nekako preveč mrzlo. Spoznavajmo se!

domovini. Ni ga v tem vodila osebna korist, kakor morda mnoge druge, marveč deloval je, ker je znal, da mora delovati, če hoče, da ostane veren sin svojega naroda. Ne bodem omenjal zaslug Račkega kot deželnega poslanca, njegovih govorov, njegovih spisov tudi na tem polju, rečem le, da je neumorno deloval v prospeh svojega naroda in njegova največja sreča bi bila, če bi videl, da je narod njegov srečen in svoj.

A kar je bil Rački svojemu narodu, to je bil Slovanom sploh, Slovanski vzajemnosti je bil goreč zagovornik. Če je prišel kateri znamenitih Slovanov v Zagreb, Rački mu je bil gostoljuben

Slovan, učen razkazovalec znamenitostij in dober prijatelj. Delal je iz vseh svojih močij, da se Slovani čim bolj spoznamo in sprijateljimo. Zato je pa tudi njegova smrt bridek udarec ne samo za Hrvate, temveč za Slovane sploh. Za takim možem je vredno žalovati, ker se ne rodé vsak dan.

Skromen je pač naš spomenik, zakaj, če komu, gotovo neumrlemu dr. Frančišku Račkemu veljajo besede; „Tanto nomini nullum par elogium“ — Slavi takega moža ni kos nobena hvalnica!

Zlate sanje.

Paševal, paševal ovčarček Urban
Na gori ovčice je sleharni dan.
In gledal je z gôre na séla, poljé,
Gradiče po hribih in bele cerkvé.

In često je želje ovčarček gojil:
„Zakaj bi jaz srečen, kot drugi, ne bil?
Gradič in bogastvo bi lahko imel,
In kamor bi hotel, slobodno bi šel.“

Ugiblje in misli, ko v senci sedi;
Dremota ga zmore in v travi zaspi,
In v sanjah približa se gorski mu škrat,
Bogastvo ponudi in srečo nakrat:

„Tri želje mi svoje, ovčarček, povej,
In srečen boš, bôgat in slaven odslej;
A želje četrte ne kaži nikar,
Ker srečen drugače ne bodeš nikdar!“

„Če smem ti izreči to, kar si želim,
Tu grad mi postavi, kjer s čedo živim!“
In komaj izrazi pastirček željó,
Že grad se mu zalesketá nad goró.

In hodi pastirček prostore motrêč,
Ker sobe so prazne, želi si še več:
„Ko grad bi še krasno opravo dobil,
Jaz srečo iz zvrhane mere bi pil.“

Ko grad po sobanah oprava imá,
Da v svili in zlatu se vse lesketá:
„Še eno“, pastirček dé, „željo imám:
S pijačo, jestvino napolni mi hram!“

Izpolnjene želje Urbančku so tri,
V trenutju pastirček si več ne želi.
Po gradu se šeta, uživa tu slast,
Bogastvo, veselje in srečo in čast.

In gleda v nižave, kjer orje trpin,
Nekdanji tovariš mu, kmetiški sin;
In gleda okoli po belih gradéh,
Radóst mu je v srcu, na licih mu sméh.

Ko v gradu preživel že nekaj je dní,
Četrta se želja Urbanu vzbudi:
„Ni biti prijetno mi samemu tú,
Nevesto dobiti si moram z gradú.“

In v gradu sosednjem devico poznám,
Še danes si snubit se devo peljám.“
Ko diha v prirodi še jutranji hlad,
Že pélje pastirček v sosednji se grad.

Naproti mu roj hiti brhkkih devic,
Vse v svilnatih krilih, cvetočih so lic:
Vse vprek ga pozdravlja, poljublja roké,
Radóstno vsprejema, priklanja glavé.

Izbere nevesto najzaljšo iz dev:
Lepota nje — lune je čarne odsev.
K oltarju jo vede, rečêta si: dá.
Ko minejo gósti, domov jo peljá.

Dospel je do grada poróčeni par,
Tu stopi pred mlada¹⁾ pa škratelj vratár:
„Jaz vélel želéti ti želje sem tri,
Kdor več poželi si, ta nič ne dobi!“

Ozemlje se strese in čuti je grom,
Grad ruši, razdira ropot in polom —
Pretrese Urbana ta groza in strah,
Vzbudi se — ker spal je — krog sebe zre plah.

Preplašene ovce krog njega stojé,
Pastirčku krotkó so lizále roké;
Ker skala pustila svoj skalni je sklad,
Z ropotom, polomom vali se v prepád.

¹⁾ Mladi — mlada = ženin — nevesta na Belokranjskem.

Gospa s pristave.

(Zgodovinski roman. — Spisal I. Kraljev.)

XIV. Pogajanja in uspehi.

Združena vojna se je pripravljala na obleganje mesta Forlija in lombarške vojske. Nasipali so jarke in stavili utrdbe okrog mesta. Albornož pa se je posvetoval s svojim štabom, kaj bi storil, da se čim najhitreje konča vojska. Kar pride iz Milana ponudba, naj se sklene premirje. Vsi se začudijo, da se hoče Visconti pogajati. Pričakovali so, da pride Barnaba sam z novimi četami na bojišče in se poskusi ž njimi. Nekateri častniki mu niso zaupali, češ da hoče samo časa za nove priprave, zato so silili, da se nadaljuje vojska. Drugi pa so sklepali, da je v hudih stiskah, ker se je ponižal. Kardinal-legat mu sicer tudi ni zaupal, a ker je Barnaba naznanil, da je odposlal poslanca tudi do papeža v Avignon, ni kazalo drugega, kakor počakati. Sporočil je Orsiniju Barnabov predlog za premirje, potem odgovoril namestnikovemu poslancu, da sprejme premirje za mesec dnij. Ob enem naj se začne mirovna pogajanja, ali pa se ponovi vojska, ako sv. oče ne določi drugače. Barnabovi poslanci se vrnejo v Milan, kardinal pa pošlje svoje ljudi do papeža, da mu natanko razložé uspehe vojske in ga pouče o Barnabovih naklepih.

V Milanu so težko čakali odgovora iz kardinalovega tabora. Ko pride ugoden odgovor, razveseli se namestnik in njegov kancelar zaradi tega uspeha. A s tem še ni bilo storjeno dovolj; treba je bilo priliko dobro porabiti. Hotela sta si zopet utrditi omajano stališče in potem se pogajati z nasprotniki.

Prvi znameniti dogodek po sklenjenem premirju je bil, da se je vrnil iz Bologne gospod kastelan z ranjenci in ujetniki. Zanimiv je bil ta prizor. Prijahali so oklepniki, na čelu jim vitez Bernardo, zadaj pa dolga vrsta sovražnih vojakov in večje število vozov z ranjenci. Barnaba in dvorjani z brezštevilnimi meščani so jih sprejeli navdušeno. Gospod kastelan je sedel mogočno na svojem konju in gledal mirno po gledalcih; prijazno je odzdravljaj množici na vse strani in iskal z očmi znancev. Pred namestnikovo palačo je bilo zbrano vse, kar mu je bilo še udano. Na pomolu je bila namestnikova rodbina z nekaterimi plemiči ter gledala na trg.

Gospod kastelan je imel s seboj okrog dvesto konjikov in nekaj stotin ujetnikov. Jetnike so potaknili po mestnih vojašnicah in stražnicah, ranjence pa so poslali domov ali pa odnesli v javne bolnišnice. Dokaj ganljivih prizorov je

bilo videti na trgu pred namestnikovo palačo. Oče in mati sta iskala sina, sestra svojega brata, drugi zopet prijatelje in znance. Veselje se je mešalo z žalostjo, pozdravljanje z jokanjem.

Virida in Izabela sta gledali s pomola na trg in nestrpno pričakovali, kdaj pripeljejo mimo tudi Ambrosia; a ni ga bilo. Spremili so ga namreč kar domov, kakor si je želel sam, da bi se izognil zvedavim pogledom množice.

Ko so došli vsi na trg, razjašejo konje in gredo na dvorišče velike palače, kjer jih je že čakalo potrebno pokrepilo; gospod kastelan pa gré k namestniku, da mu podá službena poročila.

Namestnik je sprejel viteza preprijazno, ponudil mu sedež in ga vprašal, kako je v Bologni in drugod na bojišču.

„Gospod namestnik, v Bologni sem pustil za načelnika stotnika s 300 možmi, da bodo vzdrževali red med premirjem. Drugod po pokrajinah je pa različno. Nekoliko mest je še v naših rokah, a večina jih je v sovražnikovih. Maršal je v Forliju, pa ne bode dolgo, če ne dobi pomoči. Storili smo, kar smo mogli, a zmagali nismo.“

„Vso čast in priznanje vam, gospod polkovnik, in celi vojski! Kar ni bilo usojeno, ne dá se doseči. Upajmo, da pridejo boljši časi in nam bo zopet sreča mila.“

„Skoro da je bila res kazen božja, da nismo zmagali, če tudi smo se bojevali, dokler smo mogli.“

Namestnika so zbolele te odkrite besede vitezove; vedel je dobro, kaj misli, ker je poznal njegove nazore o tej nesrečni vojski; zato je izpregovoril:

„Pozabimo, kar je bilo in skrbimo za prihodnost!“

„Gospod namestnik, ker pride za premirjem redno mir, ne bode več potrebovali mene in moje službe na bojišču, zato prosim odpusta, da se vrnem k svoji stari materi, katera me že težko pogreša.“

„Ne silim vas nazaj na bojišče, pač pa vas prosim, da ostanete še nekoliko tednov pri meni v Milanu kot vrhovni poveljnik vseh čet, dokler ne uredim razmer s sovražnikom.“

Vitez je nekoliko pomislil, potem privolil v namestnikovo željo. Saj je imel tudi sam še opravke v Milanu.

Ko pride kastelan k svojim oklepnikom na dvorišče, bili so že vsi veseli in dobre volje. Stregle so jim dvorne in druge gospe in gospice.

To lepo priliko je porabila tudi Virida, da je zvedela več podrobnostij o Ambrosiu. Ko pride do nje vitez Bernardo, pozdravi ga kot starega znanca in mu hitro častita zaradi izredne hrabrosti v vojski. Vitez je vrnil hvalo z zahvalo, nekoliko okorno sicer, vendar se mu je videlo, da mu je pohvala déla dobro.

Ko so tudi njemu ponudili jedil in pijače, postavi svoje oklepnike v red in jim naznani namestnikov ukaz, da ostanejo še za sedaj skupaj v službi pod njegovim poveljništvom. Vojaki so odšli na svoje taborišče, vitez pa v palačo Sforzovo.

Če bi hoteli pripovedovati vse po natančnem časovnem redu, muditi bi se morali sedaj pri ranjenem Ambrosiu in pri Viridi, da bi videli, kaj je storila zanj. Toda ker smo se zamotali v Barnabove naklepe in spletke, razmotajmo najprej ta sitni voz.

Mirovna pogajanja so se vršila meseca rožnika.

V Avignonu niso Barnabu nič prav zaupali, in ker je bil izobčen, niso marali izprva ž njim občevati. A kmalu je zmagala ljubezen do sprave. Zaradi vojske proti Turkom so želeli mirú povsodi po Evropi, in papež je želel pogoditi se z Barnabom. Naročil je kardinal-legatu, da sklene pravi mir z Viscontijem. Obe stranki sta imenovali pooblaščenca, in ti so se dogovarjali v Milanu.

Albornoz je tirjal, da odstopi Visconti vse papeževe dežele in plača zaveznikom primerno vojno odškodnino. Barnaba pa je hotel odstopiti le marko Ancono in Pentapolis, Romagno z Bologno pa obdržati zase. Tudi odškodnine ni maral plačati, češ, da boj še ni končan in da uspeh ni bil gotov. Po precéj dolgem dogovarjanju je kardinal odpustil odškodnino, a zahteval na vsak način Bologno, sicer začne vojsko takoj po premirju. V silnih zadregah je bil Barnaba in na vse strani je mislil, kje bi dobil pomoči. Tu mu dá kancelar svét, naj si pridobi veronskega kneza Cane della Scala in potem kardinalove pooblaščenca, da nekoliko pritisnejo nanj in ga omečijo. Res se mu to posreči prav dobro. Pooblaščenca z Veroncem vred poprosijo kardinala, naj nekoliko popusti v zahtevah, zlasti, ker bi se v novo vojsko vtaknil še kdo drugi in ker ima Barnaba menda novega zaveznika — avstrijskega vojvoda.

Največ preglavice je delalo mesto Bologna z okolico. Barnaba je nikakor ni hotel popustiti in se opiral na to, da so jo njegovi predniki kupili za 50.000 zlatov.

Albornoz je bil že nevoljen. Tudi iz Avignona so ga priganjali, naj kmalu sklene mir. Padovanci so silili domov, Benečanom tudi ni

bila prav ta negotovost. Vendar kardinal ni hotel odjenjati. Sporočil je v Milan, da hoče Bologno, bodisi z lepa ali z grda.

V tej stiski se obrne Barnaba zopet naravnost v Avignon do papeža s predlogom, da odstopi tudi Bologno, pa ne kot prisvojeno mesto, ampak za neko kupno ceno, kakor so jo tudi nekdanj Viscontiji dobili za denar, ne pa vzeli s silo. Ta obravnava naj se torej loči od mirovnega pogajanja.

Res je bilo, da so Viscontiji dali svoj čas za Bologno ono vsoto, pa ne papežu, ampak nekemu domačemu samosilniku. A da bi pospešili to stvar, naročé Albornožu, naj se pogodi z Barnabom za odškodnino. Pričakovati je bilo, da bode Barnaba tirjal toliko, kolikor so Viscontiji dali za mesto, toda zahteval je mnogo več, nekaj zato, da se je stvar zavlekla, nekaj pa zato, ker je potreboval denarja. Z Dunaja je dobil poročilo, da zahteva Rudolf 100.000 zlatov dote s knežno Virido. Tudi je imel več poguma, ker vojska med patrijarhom in Padovancem na jedni strani, Avstrijci in zavezniki na drugi strani se je že začenjala: imel je torej novo upanje, da kaj doseže.

Albornoz je bil zoper kakoršnokoli odškodnino, ker bi bil lahko dobil mesto s silo, toda zmagala je volja papeževa, da naj odštejejo Barnabu Viscontiju zahtevano vsoto, on pa naj izroči Bologno in vse druge pokrajine v roke kardinalu-legatu.

V mirovni pogodbi je bilo tudi izrečeno, da odveže papež Barnaba Viscontija od cenzure in vseh cerkvenih kaznij in njihovih nasledkov. Pogodbo so pooblaščenca podpisali v Milanu, papež in Barnaba Visconti sta jo potrdila. Tako je bil za sedaj še dosti hitro končan prepir med papežem in Viscontijem.

Skrajni čas je bil za namestnika, ker nemilost in jeza cesarjeva mu je pretila. Poklical je svojega namestnika v Lombardiji pred sodbo na državni zbor. To je bila zanj neprijetna novica; vedel je, da ima mnogo sovražnikov, kateri bodo vse poskusili, da ga poderó. Treba je bilo torej o pravem času priskrbeti si močnih prijateljev pri cesarju. In kakorkoli je mislil, vedno je prišel na to, da boljšega zaveznika ne more dobiti, kakor je avstrijski vojvoda Rudolf. Ne le, da je mogočen in srčen — zakaj upal si je ustaviti se tudi cesarju, — on je tudi cesarjev zet, in to velja nekaj. Ako torej vzame njegov brat Leopold Virido, ni se več bati, da bi cesar kaj žalega ukrenil zoper Rudolfovega sorodnika.

To je bilo jasno, kakor beli dan, zato je Barnaba hitel, da bi to stvar uredil čim najpreje.

Najprej sporoči na Dunaj, da privoli tudi v to vsoto za doto, da se le sklene pogodba.

Drugo težavno opravilo je bilo, da se pridobi Virida za namen očetov in privoli v zakon. A prav na tej strani je bila nastala Barnabovemu namenu precejšna zapreka in tudi zadrega, kakoršne bi se ne bil nadejal.

Da jo spoznamo, treba nam je nekoliko vrniti se in pogledati, kaj delata naša znanca Ambrosio in Bernardo in kako je z Virido.

XV. Virida in Ambrosio.

Ambrosio je prebival doma pri rodbini. Ljubeznivo so mu stregli vsi, in vitez Bernardo mu je bil zvest tovariš. Prihajali so često sorodniki in znanci, in pogovor se je navadno zasukaval na vojsko in pretekle boje. Ambrosio se ni rad hvalil, vendar je živo risal svoje dogodke z bojišča; kadar je pa mislil preskočiti svoje zasluge in hrabre čine, posegel je vmes gospod kastelan in dostavil izpuščene stvari. To so bile srečne in prijetne ure za vse domače in za Bernarda posebej. Ambrosiu se je urno boljšalo, moči so se mu vračale in prešinjalo ga je novo veselje do življenja.

S tiho zadovoljnostjo je gledala mati ta dobri napredek in hvalila Boga za to; sestri pa sta se glasno veselili in pravili vitezu Bernardu, kako sta ga zdravili danes, kako včeraj, in koliko je že bolje bratu.

Kakor drugod, tako so se tudi na dvoru živo zanimali za Ambrosievo zdravje. Barnaba je še mnogo pričakoval od Ambrosia za svojo hišo in domovino; hči Virida pa je poslušala tudi svoje srce, in to ji je govorilo o Ambrosiu prav mnogokrat. Da bi mu bila šla streč, tega niti ni mogla, niti ni bilo potrebno; pogostoma pa mu je poslala po sestrah pozdrave in izražala veselje, da se hitro zdravi. Delala je načrt, kako bi napravila njemu, kadar ozdravi, in njegovemu tovarišu spodobno in zaslužno proslavo.

Izprva je mislila, da bi se slovesnost napravila na dvoru, kakor pred odhodom na vojsko. Toda videla je, da se oče ne zanima za to stvar. Dasi ni mogel nikomur očitati, da ni storil na bojišču svoje dolžnosti, vendar uspehi niso bili taki, kakoršnih si je želel, zato mu je bil nekako zopern spomin na vojsko. Torej se poprime knežna z drugimi gospicami misli, da bi se slovesnost najlože priredila pri Sforzovih, in sicer na velikem, lepem vrtu Sforzove palače.

Po navadi in vkusu tedanjega časa je bilo, da so slavili imenitne može, bodisi junake, bodisi učenjake in pesnike s tem, da so jih venčali. Tako slovesnost sklenejo prirediti tudi milanske plemičke, njim na čelu Virida. Venec naj bi dobila dva junaka, Ambrosio in Bernardo.

Pesnik Loschi je dobil nalogo, da proslavi v lepih spevih oba junaka. Ni mu bilo težko dobiti tvarine: sestri Ambrosievi sta mu dali raznih podobnih poročil, mnogo pa je že vedel iz službenih naznanil, ki so dohajala dvoru med vojsko. Bilo mu je to delo jako po godu, saj je imel najlepšo priliko pokazati svojo pesniško moč in nadarjenost. Kadar bi Ambrosio ozdravel, naj bi se slovesnost priredila kar nepričakovano, da bi tembolj oveselila oba junaka.

Tri tedne potem, ko se je bil Ambrosio vrnil domov, bilo je za slovesnost že vse prirejeno, pa tudi Ambrosio je bil — lahko se je reklo — zdrav popolnoma. Milanci so ga gledali, kako je ob strani viteza Bernarda počasi jahal po trgu milanskem in kazali nanj, češ, ta je junak, ki se je boril za domovino s čudovito hrabrostjo in je dal zanjo skoro svoje življenje. Došel je torej čas za slavnostni dan. Bilo je v prvi polovici meseca malega srpana. Huda popoldanska vročina je pojemala, prijetni hlad je vabil Milance izpod strehe pod milo nebo, ki je bilo prav tako vabljivo za meščane nekdanj, kakor je dandanes. Ambrosio je sicer vedel, da se na tihem nekaj pripravlja in da je namenjeno njemu, vendar ni bil odveč radoveden. Ako se je nekaj dnij delalo na domačem vrtu, ko so nastale lope in so se razpeli nekaki pol zakriti šotori, lotila se ga je nestrpnost, in sestra Ana je bila nekaterikrat prav v škripcih. A znala si je pomagati in bratu ni povedala jasno, kaj se pripravlja. Določeni dan pa ga je prijela sama, češ, doslej si me ti napadal in sem se jaz branila, a sedaj je vrsta na meni, da te napadem. In sukala ga je tako, da se ji je naposled čisto udal, oblekel vojaško obleko, pripel si na prsi znamenja svoje odlike in tak — sprejel Bernarda, ki je bil tudi menda v enakem položaju in se rad ali nerad udal, da je storil isto, kar Ambrosio.

Ko sta se oba mudila v Ambrosievi sobi in šalila, pride k njima v slovesnem sprevodu vrsta krasno oblečenih dečkov, in jeden ju povabi, naj gresta z njimi. Dečki, večinoma mladi plemiči, vodijo oba junaka na okrašeni vrt, kjer je bilo zbranih mnogo milanskih odličnjakov in velika vrsta bogato oblečenih milanskih gospic in gospic. Med vsemi se je odlikovala Virida: bila je v lahni, toda dolgi svilnati obleki; na glavi je imela blesteč dijadem, pod katerim je z zlatom vezeno ogrinjalo ovijalo glavo in se prostiralo po ramah. Ko prideta na vrt oba junaka, ni bilo pozdravljanja ne konca ne kraja. Postavijo ju pod visok, na pol odprt šotor, nad katerim je bil pritrjen domači milanski grb. Tu sta bila napravljena sedeža za oba, drug poleg drugega.

Ko se poleže prva navdušenost, stopi pesnik Loschi na vzvišeni oder in začne s pesniškimi

besedami slaviti junaštvo Ambrosievo pred Argento. Ko pa pové, kako je branil zastavo svojega polka, dvigne se pred poslušalci zastava in zaplapola v zraku. Navdušenost je prikipela do vrhunca. V žalnih besedah je nadalje opeval njegove rane za domovino, naposled pa zopet v veselju voščil njemu in njegovemu rodu slavo in srečo. — Jednako je opeval tudi viteza Bernarda, le da je govoril krajše. Primerjal je go-

spoda kastelana z močnim Ajantom, ki se je boril pod Trojo. „Kakor pa je rimsko ljudstvo nekdanj odlikovalo svoje hrabre junake z lovorovim vencem, tako bomo tudi mi tukaj položili lovorova venca na glavi dveh naših junakov. Če tudi ni zmagala naša vojna, a zmagovala je, zmagovala bode vselej hrabrost naših junakov.“ Tako nekako je sklenil Antonio Loschi in si pridobil burno pohvalo.

Kdo je naučil ptičice peti? (Po akvarelni sliki.)

Sedaj vstane Virida s svojega sedeža in takoj se vse pomiri. Rdečica ji je oblivala lice; razgrne neko zavito stvar — in prikaže se lovorov venec. Lahno ga prime, stopi proti Ambrosiu, ki se ves iznenajen skloni, da mu knežna na glavo položi to dično odliko. Pozdravljanje in čestitanje jima je donelo od vseh strani. Vse je bilo radovedno, kdo podá venec Bernardu, kar stopi Margarita iz vrste gospic, nese drugi lovorov venec in ga dene na glavo vitezu Bernardu. Tudi sedaj ni bilo pozdravljanju konca.

Povabljeni gosti so radovedno pričakovali, kaj bodeta storila oba slavljenca in kako se bode dalje obnesla slovesnost. Res ni bila za slavljenca majhna zadrega. Toda — na kar niso mislili drugi, mislila je bistra Ana Sforzova. Imela je pripravljen še tretji venec. Ko se približa pesnik Loschi, da bi častital vitezoma, seveda tudi, da bi prejel od njiju zahvalo za svoj spev, pristopi urno gospica Ana, držeč v roki lovorov venec, in zakliče pogumno: „Čast tudi našemu pesniku, Antoniu Loschiju!“ in

predno se je ta prav zavedel, kaj se godi, imel je že lovorov venec na glavi.

Ta nepričakovana odlika, ki se je rodila jedino le v glavici umne in srčne Ane, bila je vsem neizrekljivo po godu, najbolj pa še mlademu Antoniu. Prevzela ga je hipoma navdušenost in z vzvišenimi besedami je izrazil veselje s tem, da je slavo in hvalo izrekel vsej Sforzovi družini in ji prerokoval slavne dneve v slavnem Milanu.

Tako se je končal bistveni del te slavnosti. A že je legel mrak na zemljo. Na vrtu prižgó brez števila lučic, povabljeni se začno deloma izprehajati, deloma ostanejo v malih gručah, deloma posedejo po stolih in klopeh, katerih je bilo vse polno po vrtu. Krasno oblečeni služabniki so nosili razne sladčice na okrog in ponujali gostom, drugi pa so točili drage pijače iz raznih dežel: iz napoljske okolice, iz Španije in z jutrovskih otokov.

Ambrosio je bil nocoj ves srečen. V bleščečem paviljonu je sedel na strani knežne Viride, ponavljal zahvalo za toliko odliko in govoril o težavah pa tudi prijetnostih v vojski. Virida pa je bila zaverovana v njegovo pripo-

vedovanje tako, da ji je gospa mati Sforzova večkrat ponovila prošnjo, naj bi se pač nekoliko pokrepčala in okusila domače izdelke. Tudi Izabela, ki je sedela poleg knežne, ni si mogla kaj, da ne bi je včasih vzdramila in opomnila gostoljubnosti Sforzove hiše.

Bil je res prijeten večer in zabava tem živahnjša, čim prostejša je bila. Treba je poznati laško živahnost, in bralec si mora predočiti ponosnega duha Milancev, da si vsaj nekoliko po resnici lahko misli zadovoljnost zaradi proslave, ki je veljala vsemu Milanu in vsaj za to priliko izgnala iz spomina nesrečo v pretekli vojski.

Slovesnost je trajala še dolgo; petje, godba, govori, improvizovane igre so se vrstile z napitnicami in z uživanjem raznih in dragocenih jedil; slišati so bili tudi glasovi, da bi Ambrosio in Virida bila lepa in častna dvojica, čast in veselje vsemu Milanu. Med najživahnjšo zabavo pa dojde dvorno spremstvo po Virido in dvorne gospe, in knežna vstane, da se posloviti. Slovo je bilo prisrčno. Ambrosio, ovenčan z lovorom, spremi knežno do dvornega voza, gostje pa so klicali slavo Ambrosiu in Viridi. (Dalje.)

Hudi časi.

(Povest. — Spisal Fr. D.)

(Dalje.)

V.

Drugo jutro je bilo v mestu videti le še malo vojakov. Kam da je bila večina odšla, to se je kmalu zvedelo od ljudij, ki so prihajali od onstran Gorjancev in pripovedovali, da so se uprli kmetje po Metliškem in Kočevskem. Ta novica ni posebno razburila duhov; trezno so presojali meščanje vso stvar in milovali kmete, ki bodo morali drago plačati nepremišljeno, pre-nagljeno početje. A vse drugače jih je razdražilo, ko so se jeli nalepljati po ogljih pozivi in se je po mestu razbobnalo, da je treba vsakega ptujca, ki ostane čez noč v mestu, naznaniti okrožnemu glavarstvu; da se morajo hiše zapirati ob devetih, da ne smejo ljudje v gručah hoditi in postajati po ulicah, in da mora vsakdo, ki ni še oddal strelnega orožja, oddati je v 24 urah pod smrtno kaznijo. Obča je bila nevolja; saj so si bili meščanje v svesti, da niso zaslužili tako ostrih naredb, in rogali so se sem ter tje, je-li že gruča, če stojita dva človeka skupaj; sme-li še mož hoditi z ženo skupaj, in na koliko delov se mora razdeliti številna rodbina, da ne

bo gruče. A utihnili so ti samopašni pogovori, ko se je prikazal na trgu komisar Apert s francoskim tajnikom, in so za njim prišli štirje vojaki z bajoneti na puškah. Dva vojaka sta korakala po jedni strani, dva po drugi, po sredi trga pa se je izprehajal gospod Apert in zaničljivo gledal okrog, ponosen na svojo moč. Kdor si je upal ziniti kaj nepristojnega, tega so klicali v okrožno glavarstvo in naložili mu denarno globo ali zapor, nekaterim tudi palice. Tišina je zavladala po mestu. S temnimi obrazi so lazili ljudje po ulicah, tiho se pozdravljali, sporazumno si namigavali in pazili v javnosti na vsako besedo; doma, med seboj so zabavljali tem huje.

Ko pa je bila ura osem zvečer, napotil se je Birk v prošnjo k francoskemu tajništvu. Tako ponosno ni stopal kakor prejšnje dni v urad; hodil je tiho in oprezno, oziral se krog sebe in premišljeval, kaj bode rekel, če ga kdo sreča in vpraša, kam gre. A pot ni bila dolga; šel je skoz vrt, odprl mala vratica, a sluga mu je pokazal potem v prvo nadstropje v malo, precèj prazno sobico, kjer sta goreli na mizi dve sveči.

Dobil je Birk notri dva znana moža: jeden je bil upokojeni uradnik, sicer velik kričač in zabavljač vsem višjim naredbam; drugi pa obrtnik, ki se je bolj brigal za vinske družbe nego za svoj obrt, znan dobrovoljček in kimovček, iz katerega se je norca delal, kdor je utegnil. Nič ni bil kaj vesel te družbe Birk, dasi ga je sprejela jako prijazno in pozdravila prav zaupljivo.

„Časi so hudi. Kaj se hoče!“ mežikal je obrtnik in stiskal mu roko.

„Ljudi je treba prijeti v strah“, dejal je s povzdignjenim prstom tovariš, „inače se zgodi nesreča kakor v Metliki in Kočevju. Razmere so napete.“ — V tem je vstopil tajnik Lavallée z Apertom; le-tá je predstavil Birka francoskemu uradniku, ki mu je podal roko in prijazno mrmral nekaj v francoskem jeziku. Lavallée se je kmalu poslovil od komisarja.

Ostali ljudje pa so se vsedli k delu. Po vrsti so narekovali komisarju, kaj so videli in slišali sumnega. Birk se je držal resnice; onadva pa sta pretiravala, da ju je včasih zavrnil komisar, včasih se jima na glas zasmel, saj je poznal Novomeščane, katere sta slikala kot krvoločne tigre. Sestavili so seznamek, v katerem so bili zaznamovani imenitnejši meščani, tega so prišteli dobromislečim, tam onega omahljivcem, zopet drugega nenevarnim ugovarjalcem à la Korenček, tretjega upornim, a brezvplivnim elementom; najhuje je bila počrnjena vrsta vplivnih in upornih mož kakor Gregorič. Uvrščevali so te meščane največ po osobni mržnji katerega izmed skrivnih nadzornikov; seveda se je tudi jezil komisar, če se niso mogle navesti za to in ono besedo nobene priče.

Drug za drugim so se odpuščali potem „nadzorniki“; najzadnji je bil Birk.

„Kako se vam zdi služba?“ vprašal je komisar in spravil ga v zadrego.

„Tako. — Za silo.“

„Ker so taki sodelavci“, zagovarjal se je oni. „Kaj hočete! Vlada mora spoznavati in spoznati javno mnenje, drugače se ji izjalovijo tudi najboljše namere. A odkod je more spoznati? Od uradnikov? Ti imajo že vsak svoj sistem, da vidijo in slišijo, kar hočejo, in ne vidijo in ne slišijo, česar nečejo. In kdo govori ž njimi odkrito? V obraz se jim hvalijo vse vladne naredbe, tako da si nepreviden uradnik kaj rad domišlja, da je nezmotljiv; a dejanski se pokaže to pogrešno, ono nedostatno, kar razvidi razven uradnika takoj vsakdo. Posledice so vsigdar žalostne. A kjer je država stara, ukoreninjena v vsem mišljenju in čustvovanju, to ni tolikega pomena; zavira se sicer napredek, po dolgih in dragih poskušnjah se pride vendar na pravi sled. Drugače je to v novi, ne še utrjeni državi. Tu postane vsaka napaka usodna, in sveta dolž-

nost vsakega državnika je zvedeti ljudsko mnenje, ljudsko sodbo. Kar je dobrega na tej sodbi, sprejme pametna vlada za svojo misel; kar je napačnega, to izkuša s poučevanjem popraviti in poravnati. V drugih stvaréh ni drugače. Vzemiva pravno čustvo! Vprašanje je, ali ima izučeni pravnik tako tanko čustvo za to, kar je pravo, kakor navaden človek; in vendar — kolikrat zaide ljudsko mnenje baš v pravnih vprašanjih! Tako je z umetnostjo. Umetniku je največ do tega, da ugaja umotvor širokim ljudskim plastem, naj govori kritik, kar hoče, in le ljudsko odobrenje pridobi delu trajno veljavo. Kritika naj hvali, kolikor hoče; ljudstva ne bo premotila, da bi hvalilo, kar mu ne seže do srca. A kolikrat zabrede ljudska sodba, ljudski vkus in zavêde celó umetnika, ki se opira preveč na „vox populi, vox Dei“. Tu je kritika na svojem mestu, da zavre hitri voz javne sodbe in ga obvaruje prevrata; da določi mero hvale in graji; zakaj ljudje ali hvalijo preveč, ali grajajo preveč. Ljudsko vodstvo, vlada, ima to vzvišeno nalogo, da razvija in pospešuje, kar je vzraslo dobrega iz ljudskega mišljenja in teženja, a tudi obrezuje in zatira, kar je slabega. To pa se godi, ako so vladi znana ta teženja in je vlada dovolj razumna, da se méni za ta teženja, na dvojen način: ali s tem, da kaznuje storjene pregreške, ali da jih zabranjuje; ali da se pusti plevel rasti z žitom vred in se nazadnje poruje, ko je dorasel, zredil se na škodo žita in zatrl toliko in toliko klasja, ali pa da se populi, predno je mogel škodovati. Kateri način vam je bolj všeč?“

Birk je potrdil, da zadnji.

„In to je tudi moj način in sistem“, dejal je komisar in ponudil mu roko. „A kako hočem zatirati plevel brez delavcev! In najpridnejši gospodar mora rabiti slabe posle, če ne dobi dobrih. Tako moram jaz, žal! mnogo zajemati iz kalnih virov in potem precejati, kolikor le morem, kar sem zajel. Zakaj da ni dobiti drugačnih sodelavcev, mislite si lahko. Ime jih plaši. A kdo je kriv, da je ime na tako slabem glasu, kakor lopovi, ki so je zlorabili in skrunili! Da sem pridobil vas, moža resnicoljubnega, odkritosrčnega, zanesljivega, to si štejem v veliko srečo, v veliko srečo pa tudi ljudstvu nam izročnemu, čegar blaginja nam je najvišji zakon.“

V pogovoru se je izreklo tudi ime svetovalca Gregoriča, in menil je komisar, da je proti temu že nakupičenega toliko gradiva, da se bode lahko s silo ustavilo njegovo rovanje. A čudo, čim bolj se je zavedal Birk svojega novega pota, tem milostneje je sodil ravnanje svojega nasprotnika, kakor bi ga bilo sram ostrejše soditi bližnjika nego samega sebe.

„Nič mu ne bode škodilo“, dejal je precèj malomarno, „če se mu za par sto frankov pri-

strižejo peruti ali če se pripre za nekaj časa. Ne bo več nosil tako po koncu grebena.“

„Stvari so take, da mu lahko zadrignejo vrat“, sklenil je komisar, odštel Birku precejšno mesečno plačo in prijazno se poslovil ž njim.

Sam s seboj zadovoljen je hodil še nekaj časa po sobi in ponovil si s povzdignjeno glavo vse razloge, s katerimi je potolažil tanko Birkovo vest. Zdeli so se mu naravnost državniški, in spoznal je, da opravlja za svojo sposobnost mnogo prenizko službo. Premalo se ga čisla, vse premalo. Ta misel mu je grenila veselje. A meščanstvo se ga boji, to je tudi nekaj, in Gregoriča ima v pesteh. To je bilo prijetno zadoščenje; a tudi to je kalil strah, da ne bi sovraženi mož oddal v določenem obroku skritega orožja.

Birk pa je šel domov s prepričanjem, da je komisar sicer pošten človek, a prisiljen rabiti nevredne pomočnike. Poslednje besede, ki so se nanašale na Gregoriča, niso mu prav ugajale, a prigovarjal si je, da pretiruje komisar, da se imovitega moža in mestnega svetovalca ne ob sodi kar tako k smrti; to so same besede. A kakor dobrota, ki nam jo stori zoper človek, tako je pekel Birka ostali dolg Gregoričev. Odleglo mu je, ko ga je poravnal še tisti večer. Sedaj bi mu bilo najljubše, da bi onega človeka nič več ne videl, nič več ne slišal o njem; ne več srda, a jako neprijetne misli mu je budil spomin nanj.

Razmere v mestu so bile od dné do dné neznošnejše. Vedno več je bilo kaznovanih zaradi hujskajočih besedij, in kar domisliti si niso mogli kaznjenci, odkod bi bilo oblastvo zvedelo to in ono. Vse je bilo kakor prepričeno z ogleduhi; zavlada je občina nezaupnost, pretrgale so se najtesnejše prijateljske vezi in vse križem se je tožilo in dolžilo.

Kako bi mogel biti vesel gospod Gregorič! Sedel je pri kosilu in se jezil, a ne nad Francozi, ampak nad domačimi ljudmi, nad mestnimi svetovalci, da trpé vse to, da se ne pritožijo na višje mesto proti takemu postopanju političnega oblastva.

„Ugnali bi tega peklenkega Aperta“, je dejal, „ugnali, da smo jedini. A ta se boji zameriti, oni za svoj obrt in tretji že misli, da ga bodo obesili, če reče odkrito besedo. To so možje!“ Beseda mu je zastala v grlu, ko zagleda Aperta med vrati in za njim dva vojaka z nasaženima bajonetoma.

„Ne zamerite, da vas pridemo nadlegovat“, pokloni se komisar gospej, ki je prestrašena skočila k možu.

„Pridete pa kakor nad razbojnike, gospod komisar“, reče Gregorič. „Kaj bo pa dobrega?“

„Po orožje smo prišli.“

„Orožje sem že oddal; potrdilo pokažem takoj.“

„Ni treba. Ali ste pa tudi oddali vse orožje?“

„To je predrznost. Jaz se bom pritožil zoper tako postopanje; jaz sem mestni svetovalec.“

„Vsa čast! A sedaj nas briga le vaše orožje. Dajte, kar imate, z lepa!“

„Poiščite sami!“ dejal je Gregorič in pokazal po sobi.

„A morebiti imate kje drugje. Bodite tako dobri in pojdite z nami pod streho!“ Gregorič je prebledel.

„Jaz se ne ganem“, dejal je odločno.

„To bomo videli.“ Apert je mignil vojaku, ki sta zgrabila za puški. Kričaje se je oklenila gospa svojega moža in kričati je začelo dete v postelji.

„Proč žensko!“ ukazal je Apert, Gregorič pa je razljučen zgrabil veliki nož, ki je ležal na mizi, in skočil proti njemu. A na poti mu je bila žena, tako, da je o pravem času odskočil komisar; vojaka pa sta se vrgla na razjarjenega moža, podrla ga na tla in ga uklenila. Nič ni pomagalo žensko vpitje, nič otročji jok. Jednega vojaka je pustil Apert pri uklenjencu za stražo, z drugim je šel pod streho, kjer je ležalo več praznih zabojev. Ni bilo treba iskati dolgo; teža je izdala skrivališče dveh dragocenih pušk med dvojnimi dnem.

„Prokleti Birk!“ mrmral je Gregorič zagledavši orožje; žena pa se je vrgla na kolena in vila roke in prosila Aperta, naj se usmili moža.

„Po koncu! Kaj klečiš pred vragom!“ srdil se je mož in pokimal še jedenkrat s posiljenim smehom detetu, ki je stegovalo iz postelje ročice po njem. Naložili so mu zasačeni puški in gnali ga iz hiše; jokaje ga je spremila žena do ječinih vrat, kjer so jo odpodili. Strmé so gledali meščanje žalostni sprevod in ugibali, kaj to pomeni. Marsikatera pest se je stisnila; a storiti si ni upal nihče nič.

Pač nekaj se je storilo. Razburjenost je prisilila župana, da je sklical mestni zbor, da se kaj ukrene. A dolgo se niso mogli zjediniti gospodje. Jeden svetovalec, strojar po obrtu, kakor Gregorič, je ménil, da se sploh ne dá nič storiti, ker Gregorič ni brez krivde; orožje se je našlo pri njem. A če se strojar ni brigal mnogo za tovariša, brigal se je svetovalec krčmar, ki je predlagal ostro pritožbo ne samo zaradi postopanja proti Gregoriču, ampak tudi zaradi več drugih škodljivih naredb in novotarij, izmed katerih se mu je zdela najškodljivejša, najpogubnejša ta, da se morajo gostilne zapirati že ob devetih zvečer, pri čemur ne trpi le obrt, ampak tudi najtrdnjši del vsega meščanstva, zakonski možje; ker namreč večerjajo ti doma, ne morejo skoro dohajati pred deveto uro v

gostilno; tako se jim krati pošteno razvedrilo. Predlog, podprt s takimi razlogi, je prodril in volilo se je poslanstvo, ki pojde do okrožnega glavarstva in, če treba, še v Ljubljano, pritožiti se o položaju.

VI.

Prešlo je nekaj dni, in Apert in Birk sta bila najboljša prijatelja. Ponosno sta hodila po trgu, po mestu, ki je bilo postalo tako tiho in mirno.

„Gospod Lavallée“, dejal je Apert, „ne pozna ljudij nič. Naj bi bila obveljala njegova politika, imeli bi upor na vseh straneh; in sedaj — povsod uzoren red. Za ideje prostosti, enakosti nimajo zmislja ti ljudje. Če si prijazen ž njimi, če jim strežeš, postanejo objestni in te zaničujejo; če jim pa pokažeš zobe, pokoré se takoj.“ Birk je pritrnil, a vprašal ga tudi zaupno, če méni, da bode francosko gospodarstvo trajno. Oni je odkimal in začel govoriti o razlogih, zakaj se Kranjska ne more trajno združiti s Francosko, ampak pripade prej ali slej avstrijski državi nazaj.

„A kaj potem?“ vprašal je zvedavo Birk in mu pogledal v oči.

„Ker sedaj tako razsajam? mislite“, odgovoril je oni in spopolnil vprašanje Birkovo. — „Tega me ni strah“, dejal je čez nekaj časa smehljaje se in mahnil s palico po zraku. „In tudi vi, ne bojte se! Jaz imam takih prijateljev, da nama ne izpodleti, naj se obrne stvar tako ali tako. A propos, če utegnete, pojdiva jutri po kosilu proti Mirni peči; dnevi so lepi, pot snažna, in konja vam posodim jaz.“

Drugega dné je bila nedelja, in zgodilo se je nekaj posebno znamenitega. Prišlo je bilo poročilo, da je sklenjen na Dunaju mir med avstrijskim in francoskim cesarjem, in kranjska dežela odstopljena francoskemu cesarstvu. S slovesnimi obrazi so tekali uradniki po mestu in ugibali, o čem da se posvetuje okrožni glavar s francoskim tajnikom že toliko časa. In res se nista zastonj posvetovala. Sklenila sta, da se v proslavo „veselega dogodka“ prekličejo izjemne naredbe. Kmalu so se začela nabijati po oglih poročila o sklenjenem miru in ob enem preklici ostrih naredb, ki so se bile uvedle po odhodu generala Zucchija.

Ko pa se je v kapiteljski cerkvi prebral s prižnice pred veliko mašo evangelij, prišel je na vrsto pastirski list, v katerem je škof Kavčič, opiraje se na evangelij: „Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega“, opominjal vernike, naj se pokoré novemu cesarju in ne upirajo novemu oblastvu. Bridke so bile te besede, ki so uničevale mnogo tihih željá in nadej, a ob enem tolažilne in mirilne za vzne-

mirjene vesti. Globoko so se vtisnile v srca vseh.

V glasnih gručah so postajali po maši ljudje in se razgovarjali o važnem dogodku. Marsikateri je odkimal z glavo in zmignil z rameni, ko se je govorilo o novem položaju; večina ni vedela, ali je vesela ali žalostna. Meščanstvu je napravilo največ radosti razveljavljenje izjemnih naredb. Veselje je bilo sicer še nekako oprezno in boječé in nezaupno; a trobojnemu blagu je cena vendar poskočila; ker ta in ona hiša je hotela razobesiti francosko trobojnico. Po mestu pa so se zbirala poslanstva, da idejo častit in poklonit se okrožnemu glavarstvu.

Popoldne sta jezdila Apert in Birk čez kapiteljski grič proti Bršlinu. Lahna meglica se je prijemala pisane goščave ob potu. Vse je bilo tiho. Sedaj pa sedaj se je pripodilo par glasnih vran, sedlo na zemljo in odletelo. Jezdeca sta molčala. Apert je bil slabe volje, ker mu ni bilo všeč rahlo postopanje političnega oblastva.

„Zmagovati znajo ti Francozi“, reče naposled, „vladati ne znajo. Ljudske čudi ne poznajo nič, in ta jih bo iznenadila.“

Birk je ménil, da se je stališče pač jako izpremenilo, ugodno za Francoze.

„Na videz“, zmignil je oni z rameni. „Nove hiše se same podirajo, stare treba razstreljati. Kako sem prepričan o tem, to bode videli danes.“ Umolknil je in se vtopil v svoje misli. Zdelo se mu je, da se dá vse človeško delovanje gledé na smoter deliti na tri vrste. Jedni delajo samo za druge; to je neumna tolpa, mislil si je, krma za kanone, ki si pridobiva sicer dobro ime, a svojega uspeha nič; drugi delajo samo zase; teh ne mara nihče in vse jim nasprotuje, tako da ne dosežejo mnogo uspeha, izgubé pa vse dobro ime; tretji pa strnejo delovanje zase z delovanjem za druge; ti so najpametnejši; na videz nesebični dosežejo največ; zakaj pridobé druge, da delajo zanje; gmotna blaginja in slava je njih delež. Ponosno se je prišteval Apert tej vrsti.

Jezdeca sta jezdila čez klanec skoz krasno ormenelo bukovje, ugodno domovanje tolstih polhov. Tu in tam ju je srečal kak človek, ki je šel v mesto v cerkev; sicer vse mirno. Odpiral se je lep razgled na Trško goro in bliže na visoko stoječi grad Hmeljnik, od katerega ju je ločila globoka dolina. Tako sta jezdila jedno uro daleč. Pred vasjo pa sta zavila po slabem, ilovnatem kolovozu navzdol na desno proti Hmeljniku. Prejezdila sta kmalu tesno dolino, in pot se je vzdignila zopet navkreber. Kraj gozda, ki raste ob precéj strmi gori, stala je lesena hiša. Vrata proti cesti obrnjena so bila zatvorjena, druga proti gozdu pa odprta na stežaj. Tu sta stopila jezdeca s konj.

Iz hiše sta prišla dva širokopleča, bradata korenjaka, kakoršnih bi se človek ustrašil, da ga srečata na samini. Jeden, v stari vojaški kapi, je pozdravil vojaški in prijel konja, drugi je snel širokokrajni klobuk z ruševčevim perjem in vzel Birku konja iz rok. Aperta sta poznala oba. Birk pa ni vedel, kaj to pomeni in kam da je zašel; stopil je s tovarišem v nizko, prostrano stanico, kjer je za veliko mizo in po klopeh ob steni sedelo še sedem mož, podobnih onima dvema. Jedni so kvartali za mizo, drugi pa so gledali in se vtikali v igro, ali pa so imeli svoje pogovore. V kotu je stal sodček vina in kupica je krožila od ust do ust; velik hleb črnega kruha pa je ležal na mizi. Po stenah je viselo nekaj pušk, tu in tam kaka sablja, na pol skrita pod vojaškim plaščem, in na tleh ob steni je bilo videti nekaj sulic na dolgih ročnikih.

Nekako nevoljno so se ozrli možje in prenehali igro, ko sta vstopila naša znanca, in marsikak sumljiv pogled se je uprl v Birka.

„To so korenine bodoče naše črne vojske“, razloži Apert in pozdravi možje, da se jim dobro godi.

„Nič sile; če ne bo hujšega, gospod komisar“, odzdravi izza mize drug korenjak in se zravnava po koncu. Videlo se mu je, da hoče nekaj vprašati, a da mu ne gré z jezika. Ko pa omeni komisar, da je Birk njegov prijatelj, začno vsi vprek popraševati, pri čem da so.

„Vse pri starem; nič novega“, razlaga komisar.

„A kaj so oznanjevali danes po cerkvah:“ ugovarja jeden. „Da je mir sklenjen, da se treba podati!“

„Mir, dokler sneg ne skopni“, dejal je Apert in mahnil z roko. „Baš zaradi teh govoric sem prišel, da jim prehitro ne verjamete.“ Divji obrazi so se razvedrili, in vnel se je živahen razgovor. Birk je spoznal, da so se zgrnili ti ljudje od vseh vetrov skupaj. Široki govor je izdajal visokostasnega, neokretnega Gorenjca, ki je sedel kakor očajnik med bistroglednim, nemirnim Notranjcem in živahnim, koščnim Dolenjcem. Oba sta se trudila nekaj dopovedati okornemu rojaku; a ni mu šlo v glavo, tako, da sta se začela šaliti z njim, česar pa tudi ni razumel; a držal se je, kakor bi hvalil Boga, da ni tako neumen.

„Kmetje se bodo kujali“, dejal je Apertu oni, ki je bil kakor vodja med njimi, in ki so ga klicali za Sinúrja.

„Treba jih poučiti“, menil je Apert. „Skličite jih nekaj! Jaz jim prižgem luč, da jim ne bode več duhovščina mešala glav.“ Sinúr je izpregovoril nekaj besedij s svojimi tovariši, ki so se potem razkropili na vse strani. To so

bile korenine črne vojske, možaki, ki so se bolj bali dela kakor vojne, ki so vedeli, da dobé takoj opravka s sodišči, ko se poležejo vojni valovi.

Ko se je dogovoril Sinúr z Apertom, zavihtel je puško na ramo, in napotili so se vsi trije proti hribu sv. Ane. Pod hribom leži v gozdu skrita dolinica. Tam je bilo že zbranih nekaj mož, mladih in starih, katerim je Apert preprijazno podajal roko. Od vseh strani so dohajali drugi, nekateri z velikimi noži za pasom, drugi z gorjačami, večina neoboroženi. Tu je bilo staro shajališče od časov, ko so prišli Francozje v deželo. Znani so bili ti sestanki mnogim ljudem, ki se jih niso vdeleževali, meščanom in grajščakom, in vedelo se je, kaj se ondi godi; a ker se v negotovih časih ni vedelo, ali se bode ovadba štela v zaslugo ali v zločin, bili so kmetje varni.

„Počasi cepajo“, dejal je Sinúr.

„In iz hiš se jih mora vleči kakor srobot iz grma“, dejal je pristopivši tovariš.

„Duhovska zasluga“, siknil je Apert. A sčasoma se jih je nabralo vendar kakih sto. Nekateri so takoj posedli po štorih in koreninah starega bukovja, drugi so stali, proč od Sinúrjevih tovarišev. Večini se je brala nevolja na obrazih, tu in tam se je slišalo mrmranje in popraševanje, čemu da so prišli; naposled se vzdigne najpogumnejši in reče proti Apertu obrnjen: „Dajte cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je božjega!“

„A kateremu cesarju? To se vpraša“, posegel je Apert vmes in pričel naštevati jim s prisrčnimi besedami, koliko časa so bili oni, njih očetje in dedi avstrijski podaniki, kako so obljubili zvestobo staremu cesarju; če so mu bili udani v sreči, bodo ga li ostavili v nesreči? Čim dalje pazljiveje so poslušali kmetje in prikimavali. Ko jim je pa govoril o cesarjevih nesrečah in stiskah, stekla je marsikaka solza po razoranem licu in marsikaka roka je stisnila gorjačo ali nož; usmiljenje in ljubezen jim je polnilo srce; čim več nadlog je trlo cesarja, tem rajši so ga imeli.

„Stara vera, stari cesar!“ začeli so vpiti.

„A mir, mir je sklenjen“, ugovarjal je zopet oni možak.

„Mir:“ povzel je Apert. „Mir je od danes do jutri. Kako malo časa so bili Francozje prvič v deželi, kako malo drugič!“ Dokazoval je, da ne izpusti avstrijski cesar nikdar teh svojih dežel iz rok, da ne pozabi zvestih svojih državljanov, a da se mora z nova pripraviti za boj, ki se prične nemara že to zimo ali gotovo na pomlad.

Neopažen se je približal v tem s tremi možmi mirnapeški župnik. Zapazil je bil, da se zopet

zbirajo možje, in skrbelo ga je, da ne bi ukrenili kaj nespametnega. Slišal je bil zadnje besede Apertove in jeza ga je prijela. Stopil je k njemu, pretrgal mu besedo in, obrnivši se k ljudem, začel jih svariti, naj nikar ne verjamejo zapeljivim besedam. Spominjal jih je, kakšen je bil ta komisar Apert poprej, kako je vpil, kako se zadiral nad njimi in jih psoval. „Sedaj prihaja s sladkim jezikom in vas podpihuje in slepi na vašo škodo. Sam ne bo trpel nič, vi boste trpeli, če pride nesreča. Če bi se pa kaj posrečilo, prilastil si bo on vso zaslugo, vas pa zaničeval kakor poprej. Ne verjemite človeku, ki mu je beseda in prisega prazen dim, slepilo za preproste ljudi! Najprej je bil prisegel staremu cesarju; ko je kazalo drugače, prelomil je staro prisego in prisegel novemu cesarju, in sedaj lomi prisego zopet temu. Vas tu naganja k upor, v mestu pa se liže francoskemu oblastvu. Če ni bil zvest in ni zvest cesarju, katerega se boji, kako bo zvest vam, katere zaničuje!“

Globoka žalost se je brala na obrazih preprostih poslušalcev; v prsah, kjer je tako točno in naravnost velevala vest, vstajal je dvom o tem, kaj je pravo, kaj nepravo. Videlo se je, kako želé izmotati se iz duševne stiske, ki se je rodila iz protislovja duhovskega in posvetnega gospodstva. Gorjé mu, kdor moti premo vest preprostega človeka, kdor spravlja na razpotje jednostavno, mirno mišljenje, ki ne pozna dolžnostnega razpora, niti ni vajeno reševati dolžnostnih vprašanj! Nekateri kmetje so pritrjevali duhovniku, drugi le poslušali; Sinúrjevi tovariši pa so vpili in razsajali, da naj duhovnik molči o posvetnih rečeh. Apert je bil silno razburjen, a se je miril, dobro vedoč, da ima ostro orožje proti nasprotniku.

Ko pa je župnik omenil pastirski list, dvignil se je Apert z zaničljivim smehom, pobijal načelo, da ima cerkev tudi v posvetnih rečeh kaj govoriti, in jel sumničiti ljubljanskega škofa in staviti ga v nasprotje z rimskim papežem. Živo je slikal, kako so ujeli Francozje pred desetimi leti rajnega papeža Pija VI., kako so ga odvedli s seboj v sužnost in držali ujetega do smrti; spominjal je, kako je napadel Napoleon pred petimi meseci sedanjega papeža Pija VII., vzel mu deželo in vlekel ga v jetništvo, iz katerega še ni rešen. „In takega nasilnika, izobčenega iz katoliške cerkve, úpa si zagovarjati duhovščina! Kaj jo vodi, če ne sebičnost?“

Burno odobravanje je sledilo, in Sinúr se je smejal, da je kazal široke zobe. A župnik se ni dal ugnati. Opomnil je, da se imajo pokoriti, naj bode novi cesar kakoršen koli, po božjem zakonu, ki veleva spoštovati in pokoriti se ne samo dobremu gospodarju, ampak tudi hudemu in krivičnemu v vseh rečeh, ki niso

proti božji volji in božjemu zakonu; spomnil jih je prvih kristijanov, ki so živeli pod poganškimi cesarji in pokorili se jim; če je novi cesar krivičen in silovit, kazni ne odide; zakaj Bog ne ostane nikomur nič dolžan. On bode obračunal ž njim; kmetje pa naj ne mešajo njegovega računa, niti naj ne segajo v božje pravice.

Škof sam pa je združen s papežem in v papeževem imenu govori on vernikom; zastonj se skriva za papeža, kdor ne posluša svojega škofa. Omenil je, kako jih poprej, dokler ni bil sklenjen mir, nikdar ni svaril, kje in zakaj se zbirajo, dasi jih je miloval, ko je videl čedo brez pastirja; opomnil je, kako se je nekdanj zbirala, oboroževala, urila črna vojska; ko pa je prišel odločilni dan, poveljnika ni bilo nobenega, moštva pa niti razpustili niso, marveč prepustili je sovražniku, češ, da je le naša koža v varnosti. „In ti ljudje si upajo sebičnost očitati komu! Če ne boste vi, kmetje, pametni, utegne se vam sedaj kaj hujšega pripetiti.“

„A kdo misli na sedaj, na današnji dan!“ posegel je zopet Apert vmes, videč, da odobrava množica župnikove besede. „Kadar bode prilika ugodna, takrat boste pokazali svojo avstrijsko zavest, svojo neomahljivo zvestobo. In ne bojte se! Dobili boste poveljnika: jaz sam pojdem z vami po poti zmage in slave.“ Spominjal jih je slavnih del zvestih Tirolcev in njih vodje Andreja Hoferja.

„A ti so se borili v zvezi s cesarsko vojsko, pooblaščen od samega cesarja. Odkod pa imate vi, gospod komisar, pooblastilo? Pokazite je, da vam bomo verjeli! Če ga pa nimate in le brezvestno, na svojo roko hujskate ljudi, potem bodem jaz izpolnil svojo dolžnost in vas naznanil francoskemu oblastvu.“ Nepopisno razburjenost so vzbudile te odločne besede. Sinúrjevi tovariši so planili k župniku in vihteli svoje orožje, od druge strani pa so ga obstopili in branili kmetje. „Pobijte ga!“ kričali so prvi; „Nazaj!“ razlegalo se je od druge strani. „Pobijmo rajši te tatinske cigane!“

Apert se je tresel od jeze in strahú; zakaj če bi bil nastal pobj, kdo vé, kako bi se mu bilo godilo. Mahal je z rokami in vpil, naj mirujejo. Hrup se je polegel, ko je odšel župnik in ž njim precejšen del zborovalcev. Apert se je naslonil na bukovo drevo, da se oddahne. Dolgo ni mogel izpregovoriti nobene besede; naposled vzdigne stisnjeno pest proti oni strani, koder je bil odšel župnik, in reče s hripavim, razburjenim glasom: „Taki so, hinavci! Kjer jim kaže, tam je njih domovina, in uspeh je njih bog. Komaj so potihnile molitve za avstrijskega cesarja, že se poje tedeum za francoske zmage.“ Rotil jih je, naj ne poslušajo v tej stvari duhovnikov, ki ne poznajo tistih srčnih vezij, katere

vežejo človeka s človekom, ude jedne družine med seboj in državljane vzajemno.

„Istina!“ vpil je Sinúr; „ne poznajo teh vezij.“

„Janez Smolič!“ obrnil se je Apert h kmetu, ki mu je stal najbliže in poslušal ga z odprtimi ustmi, „koliko davka ste plačevali pod staro vlado?“

„Osemnajst grošev, gospod.“

„Koliko plačujete sedaj?“

„Osemnajst frankov; a jaz ne zmorem tolikega davka.“

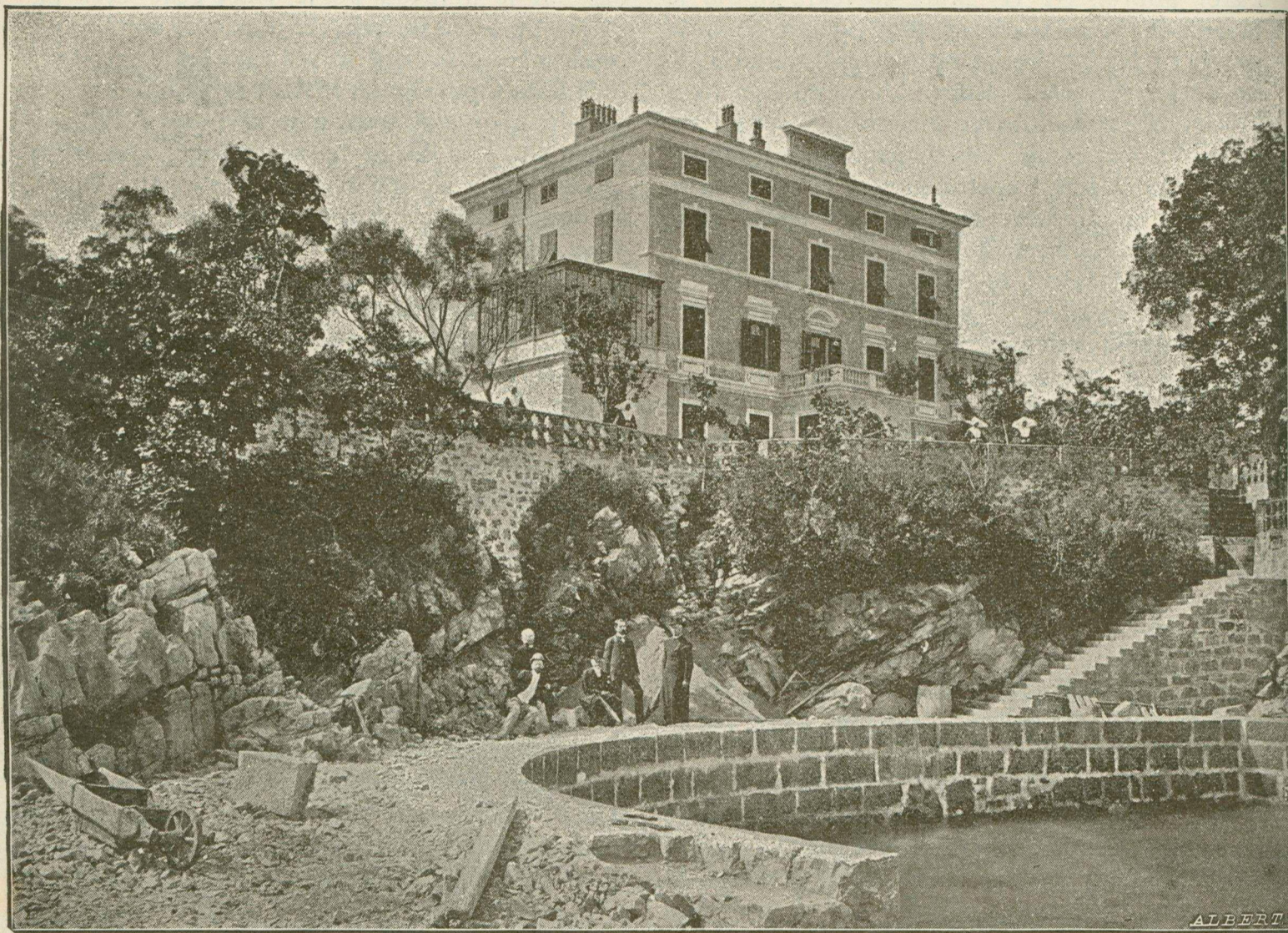
„Miha Robas, koliko so vam plačali Francozje, ko ste jim vozili cel teden živež iz Ljubljane do Novega mesta.“

„Ne krajcarja ne“, hudoval se je kmet; „še tepen bi bil kmalu, ko sem zahteval denar.“

„In vam, Jurij Matorec, so zažgali Francozje hlev. Koliko ste dobili odškodnine?“

„Vesel bom, če me pusté zanaprej v miru“, odvrnil je ta in zaklel.

„Taka je nova vlada“, sklepal je Apert in navduševal zopet ljudi za starega cesarja in za

Zdravišče v Iki. (Po fotografiji.)

staro vlado, da so pozabili pastirskega lista in župnikovih besedij in burno pritrjevali, ker se jim je tožilo po starih navadah in so sovražili novo vlado. Naročal jim je Apert, naj se pre-skrbljujejo z orožjem, ker ga bodo nemara kmalu potrebovali.

„Sedaj bi bil čas!“ menil je Sinúr, „ko so se uprli Metličani in Kočevci in ko je odšel general iz mesta.“ Apert je ugovarjal, da niso še ugodne okoliščine, da jim bode sam poslal poročilo, kadar bode čas. „Vsi za jednega, jeden za vse!“ klical je možem za slovo. „Pokažimo svetu,

da teče možka kri po naših žilah! Vzdignite se vsi kakor jeden mož, kadar se vam dá znamenje!“

„Kdor ne pojde“, klical je Sinúr za odhajajočimi kmeti, „temu zažgemo hišo!“

Apert je bil vesel, da so se kmetje hitro razšli, ker skrbele so ga župnikove besede. Ovratnik mu je postajal tesen, in vroče mu je prihajalo, če si je mislil, da ga res zatoži. Kaj je bilo storiti? Kakor bi uganil njegove misli Sinúr, vprašal ga je, kaj hočejo storiti z župnikom. Kaj da misli Sinúr, to je Apert dobro čutil; a ni še hotel misliti, da bi bilo treba skrajnih sredstev.

Neverjetno se mu je zdelo, da bi šel župnik še ta večer v mesto, in jel si je domišljevati, da ga je samo strašil. A vendar je poslal za vsak slučaj dva izmed Sinúrjevih tovarišev po bližnici proti mestu, da bi prestregla župnika in zabranila mu daljšo pot. Sam pa je hitel v Mirno peč v župnišče.

Premišljeval je, kako bode stavil besede in izgovarjal in opravičeval se, kako bi skrnil za blaga načela svoje namene. Miril je notranjo razburjenost in vabil si prijazen smeh na usta, ko je potrkal na vrata župnikove sobe.

Župnik je hodil zamišljen po sobi in se zganil, ko je stopil predenj Apert. Moža sta si zrla v oči, kakor bi hotela iz njih brati srčne misli. Vsedla sta se k mizi, in razodel je Apert svojo željo, poravnati nespornost, ki se je vrnilo proti njegovi volji mednja: da on nikakor ni hotel nahujskati ljudij h kakemu nepremišljenemu početju; da hoče le živo ohraniti v srcih avstrijsko zavest; a dokler traja mir, dokler se ne približa avstrijska vojska, da ni misliti na upor.

„Vi morebiti ne mislite, gospod komisar“, odgovoril je župnik, „a ti ljudje, katerim govorite, so preprosti; s palicami bi šli nad francoske topove, v gotovo smrt, če tudi ne morejo doseči prav nič. Ali se vam ne smilijo? Če se pripeti nesreča in se dadó zapeljati, kdo bo trpel? Vi se bode te umaknili o pravem času; oni hajduki, ki so stali poleg vas, nimajo izgubiti ničesar; če jih Francozje danes postrelé, ne bo Avstrijcem treba jutri jih obešati. A kmetje, kmetje! Če jim požgó Francozje hiše in gospodarska poslopja, kaj bodo počeli čez zimo! Če ubijejo Francozje odraslega sina, kolika nesreča za družino; in kaj še, če ubijejo očeta, ki bo ostavil ubogo vdovo in kopico nedoraslih otrok! Gotovo še niste slišali nikdar jokati sirot na grobu starišev, sicer ne bi bili tako brezsrčni. A če bi bilo količkaj upanja zmage, rekel bi: v božjem imenu! A tu imate tolpo brez pravega orožja, brez vaje, ki ne razumeje nič o vojevanju, in kar je najhujše, brez vodstva. Kdo jim bo veleval, kdaj naj udarijo, kdaj naj se umaknejo? Naši grajščaki? Da, če bi bili taki kakor Poganiški, ki je vodil svojo četo oboroženo in preskrbljeno na Koroško in zopet nazaj in srečno se umaknil ž njo na Hrvaško! A kakšni so drugi! Minuli so časi, ko so gospodovali tod baroni Ravbarji in stari Turjačani. Sedanja gospôda se briga največ le za to, da ji kmet tlako dela in daje desetino. Ptuja je narodu in narod njej; niti živeti se ji ne ljubi med ljudstvom, in govori vse jezike sveta, le domačega ne. Ne govorite mi o Tirolcih! ondi je bramba dežele lahka, vse drugače kakor pri nas; ljudstvo je vajeno orožja, katero je pa našim kmetom pobrala gospôda, in kmetje tam niso bili tako sami sebi prepuščeni, brez zveze

z vojaštvom, z gosposko, z meščanstvom, kakor jih vidite tu. Menite-li, da bodo domači meščanje potegnili ž njimi, če se upró? Veseli bodo morali biti kmetje, če bodo imeli samo Francoze proti sebi in ne tudi meščanov. Zatorej, gospod komisar, meni pravi moja vest, da ne smem pustiti, da bi se hujskalo ljudstvo, ko se je sklenil mir.“

„Tu moja roka“, dejal je Apert. „Prepričali ste me. Dokler traja mir, pustimo ljudi pri miru! Brez zamere!“

„Nič zamere. Če ne pridete več begat ljudij, bodi vse pozabljeno. Hujskanja pa ne trpim več.“ — S kislim smehom na ustih se je poslovil Apert, vesel, da je dobro opravil, in hud na župnika, ki se mu je bil tako postavil po robu.

Birk je bil šel med tem z novimi znanci po konja. Pripovedovali so mu ti svoja junaštva, zvršena po raznih kmečkih hišah in župniščih. Sinúr pa je vedno godrnjal, zakaj ne bi udarili sedaj na Francoze, ko sta jih komaj dve kompaniji v mestu in so meščanje nanje hudi; taka prilika da se ne vrne več, komisar Apert da je strahopetec. Popraševal je Sinúr, če je ostala francoska vojna blagajnica v prošnji, in če prenočuje vojaški poveljnik vedno v mestu. Med tem je bil prišel Apert; tudi temu je začel navdušeno opisovati preugodno priliko, ki bi se ne smela zamuditi. Apert ga je kratko zavrnil, naj potrpi, in hitro zasedel konja, da se je ognil daljšemu razgovorjanju.

V mraku sta jezdila Apert in Birk domov in oba molcé premišljevala dogodke prošlega dné. Birku se je dozdevalo počenjanje Apertovo smelo in skoro brezvestno; Aperta pa je jezil ugovor župnikov in prigovarjanje Sinúrjevo.

„Sedaj pa se gremo zopet navduševati za Francoze“, posmejal se je naposled Apert.

„Jaz se vam čudim“, dejal je Birk polglasno.

„Kdor je pameten“, razlagal je oni, „ta misli na prihodnje dni. Meni treba francoskega navdušenja, da se mi ne zameri kdaj avstrijsko domoljubje, in narobe.“

„A kaj vam gré prav za prav od srca?“

Apert se je zasmel in opomnil, da je srce vedno slab politik, ki ga ni poslušati.

Prišla sta v mesto, ko se je baš pripravljala mestna godba, da zagode podoknico francoskemu oblastvu. Po trgu se je šetala velika množica praznično oblečenih ljudij, ki so prišli poslušat godbo. Menili so se o prestanih stiskah in smejali se; ta in oni se je spomnil zaprtega Gregoriča in ugibal, kako bode pač kaznovan.

„Kakih par sto frankov bo plačal“, dejal je jeden.

„Naj plača; saj ima!“ pristavil je drugi s tisto ljubeznivostjo, ki je prirojena človeški naravi.

(Konec.)

Prijateljev sin.

(Izvirna povest. — Spisala *Pavlina Pajkova*.)

(Dalje.)

IX.

V žarečem predpoldanskem solncu meseca velikega srpana se je parilo, kar je hodilo, lezlo in raslo pod njegovimi pekočimi žarki. Pod velikanskim razpetim dežnikom, ki bi bil pokrival več mōž, klobuk v rokah držeč, stopil je župnik ves potán na dvorišče, vrnivši se od jutranje poti.

„Oh, oh!“ zakliče Neža zavzeta, ko je obešala na dvorišču perilo, „v takem solncu ste si upali na dolgo pot? Pa še kakšna hoja, med samim bregovjem in pečevjem! Kako ste upehani! Moj Bog, ali niste mogli počakati večera?“

„Nisem mogel, dva bolnika me čakata“, odvrne župnik z onemoglim glasom, zapre dežnik, dene klobuk na znojno glavo in gré v hišo.

„Dva bolnika“, zagodrnja Neža, popusti svoje delo in odide za župnikom, da bi mu hitro postregla. „Da, da, tako velika župnija brez kapelana! To bodete še bridko občutili. Vrglo vas bo na posteljo, s katere ne bodete vstali več.“

„Nekoliko treba, da počijem; ker sem slabo spal po noči, morda zaspim sedaj“, pové župnik Neži. „Ob pol petih me pa gotovo vzbudi; bolnika me bodeta težko čakala.“ —

Pozno na večer istega dné, ko se je župnik že pripravil, da bi šel spat, spomni se, da je obljubil vikariju, pri katerem je bil v jutro, razjasnilo o neki cerkveni stvari onega kraja.

Ni šel v spalnico, kamor je bil namenjen, ampak v sobano, da poišče v pisalni mizi potrebna pisma.

„Kar moreš storiti danes, ne odlašaj do jutri; tega nauka sem se vedno držal in ni mi bilo nikdar žal“, misli si župnik.

Ko stopi v sobano, zdi se mu, da je tu nekam neredno. Poleg pisalne mize je bil stol, na njem ostanki dogorele sveče in na tleh vse polno treščic, zapaljenih in nezapaljenih.

„Kaj pomenja to? Kaj je imela Neža tu opraviti z lučjo? Ona, ki ne trpi najmanjše smeti na tleh, pa da bi posula tla s treščicami?“ misli si in ugiba, kaj bi bilo. Vtakne ključ v miznico, a ključavnica se ne gane ne na levo, ne na desno.

Srce mu začne močno bítí, huda slutnja ga izpreleti; in res, ne da bi odprl s ključem, privzdignil je pokrivalo pisalnice.

„Bog nebeški!“ zakliče presenečen, ko vidi v predalu vse križem; „tatovi so udrli v denar-

nico! Neža, Neža, hitro pridi!“ zavpije na ves glas.

V trenutju je bila Neža tu, bleda, brez sape.

„Jej, jej!“ zakliče prestrašena, ko zagleda župnika preplašenega; „kaj se je zgodilo?“

„To vprašam tebe. Povej, kaj se je tu godilo, ko sem bil iz doma?“ odvrne župnik ves razburjen. „Tu glej, ključavnica potrta, denarnica odprta, kje pa je denar — ptuji denar — denar za zvonove?“

„Denar? denar?“ ponovi Neža s trepetajočim glasom in uprè prestrašene oči v raztresene listnice, ki so ležale v predalu. „Oh, tu je jeden zavitek, in tu drugi“, zakliče veselo iznenajena in podá župniku oba zavitka bankovcev.

Župnik sede na stol. Kakor ga je prej do dna srca pretresel pogled na denarnico, ravno tako ga je sedaj razveselil pogled najdenega denarja.

„Denar mojih dragih župljanov je še tu! Denar za zvonove ni ukraden“, zakliče iz globočine srca. „Bog sprejmi mojo najtoplejšo zahvalo!“

S hvaležnostjo povzdigne pogled proti nebu in oko mu je ob tem rosilo.

„Kakšen strah! Kakšen strah!“ toži Neža in sede tudi na stol; trepetala je po vsem životu od prestanega strahú.

„Ali pa je tudi ves denar še tu?“ reče urno, še vedno v skrbeh; „da bi le najino veselje ne bilo prenašlo!“

Župnik začne denar šteti. Šteje in šteje — „dvajset goldinarjev je premalo“, reče na to.

„Torej je bil vendar tat v hiši“, méni Neža in sklepa roke. „A to je gotovo le domač tat, da veste“, pristavi s pomenljivim glasom; „ptuj tat bi bil odnesel več.“

„Bodiva zadovoljna, da ni več pobral, bodi tat ptuj ali domač. Teh dvajset goldinarjev rad pridenem iz svojega. Bog nam pa že razodene ničvredneža prej ali slej. Nič ni tako skritega, da bi ne postalo očito. A ta prebiti strah!“ vzdihne in si podprè glavo.

„Onega tatú že poznam“, mislila si je Neža, a ni hotela o tem govoriti, ker je videla, da je župnik ves razburjen. „Sedaj idite počivat, gospod“, reče; „jutri bova o tem še lahko govorila in stvar preiskovala. Denar pa vzemite kar s seboj in ga shranite v spalnici!“

Župnik je vstal, a stal je težko po koncu.

Neža je svetila naprej in spremila potrtega župnika do spalnice; ni imela mirú, dokler ni vedela, da je denar na varnem kraju.

„Sedaj pa grem zopet v sobano, da zaprem hodnik in si ogledam, od kod in kako je mogel tat v sobano“, reče Neža sama sebi in se vrne, od koder je bila ravnokar prišla. Preje pa še gré v svojo sobico, da si sezuje čevlje, kateri so jo danes toliko tiščali ves božji dan. „Menda še dobimo po noči nevihto“, misli si pri tem. „Kurje oko na levi nogi me močno peče ves dan, žabe plavajo po vodi, na mravljišču pa ni bilo videti ves popoldan ne jedne mravlje. Dež bo, dež; vsa znamenja kažejo na dež. Dobro, da smo že posušile perilo.“

Med tem samogovorom dospe do sobane. V tem trenutju ji veter ugasne luč, katero je držala v roki.

A kaj je tam? Ali prav vidi, ali je to sama domišljija?

Ko je namreč tako nenadoma ostala v temi pred vrati dvorane, prisije ji skoz vratne špranje neka luč.

„Župnik so menda prej v sobani kaj pozabili in so šli še jedenkrat tje“; tako sodi Neža o oni svetlobi ter prime za kljuko.

Vrata se odpró, ob jednom pa zavpije Neža z vsem glasom, kolikor ga je imela: „Tat, ropar, — gospod, — Pepa, hitro, hitro!“

Na stolu poleg pisalne mize je brlel košček sveče, pri odprti mizi pa je stala moška postava in jezno okoli metala listine.

„Prokleti denar, danes ga ni nikjer; stavec ga je skrtil kam drugam“, mrmral je oni človek, ko mu nenadoma zadoni na uho Nežino silno klicanje na pomoč.

V tem trenutku pa tudi oni možki upihne luč ter hoče zbežati. Toda zadene ob stol, da se prevrne ž njim vred.

Vendar ni nič pomagalo, da je tat upihnil luč. Jeden sam žarek sveče je posijal za trenutek v njegov obraz, ko je ugašal svečo, a ta kratki odsev luči je zadostoval, da je Neža spoznala tatú.

„Ti si tisti tat, ti!“ zavpije sedaj razdražena ženska in hitro priskoči bliže, da ga ulovi. „Ti, ničvredni pobalin, ti si upaš okrašt svojega dobrotnika? Ti? — Gospod! gospod! hitro, hitro, da ga sami vidite“, klicala je na vse grlo.

Nastal je v temi hud boj med njima. Neža je prijela Nandeta za ramo in ga pritiskala k tлом, da ne bi ubežal; Nande pa je mahal kakor besen okoli sebe, da bi se rešil njenih koščenih rok, ki so ga držale s čudovito močjo.

„Gospod, gospod!“ — zakriči Neža obupno in bolestno ob jednom. Nande jo je bil ugriznil v roko, vrh tega jo je močno udaril z nekim železom po očesu; moči so ji začele pešati.

Luč se sedaj prikaže, brzi koraki se začujejo. V sobano prisopiha dekla z lučjo v roki, kmalu za njo pride župnik v ponočni suknji, katero je bil v naglici oblekel, ko je čul klicanje na pomoč.

Neža, po katere obrazu je tekla kri, držala je še krčevito Nandeta, sedaj pa ga izpusti in se onemogla zvrne na bližnji stol. Bolečine so jo premagale.

„Nande — tat“ še zajeclja, potem jo obide nezavest.

Župnik in dekla ji hitita na pomoč. Župnik je tako zavzet tega groznega prizora, da prvi trenutek niti ne misli na tatú.

Nande je bil vstal in se zelo prestrašil nezavestne krvaveče Neže; menil je, da jo je ubil. Hoče porabiti trenutek, ko se zanj nihče ne zmeni, da zbeži; a ko jo hoče pobrisati iz sobane, udari mu na uho grozni župnikov glas: „Stoj!“

„Ti pojdeš z menoj“, reče župnik s trdim glasom; „s teboj imam še poravnati račun.“

Nandeta sta nenadoma zapustili drznost in zvijačnost. Takó nenadoma se je bil podrl njegov lepi načrt, tako nepričakovano so ga zalotili pri zločinu, da ni mogel ne misliti, ne odločiti se, kaj bi storil. Nem in voljen gre za župnikom.

Ta ga odvêde v majhno izbico, v kateri so v zimskem času shranjevali sadje, a sedaj je bila prazna. Izbica je imela okno, toda z železno mrežo; skoz to okno bi torej Nande ne bil mogel ubežati.

„Tu bodi sedaj tvoje stanovanje in oni kup slame tvoja postelj, dokler se ne določi tvoja usoda“, reče župnik trdo in ob tem še ne pogleda Nandeta. Na to zapusti izbico in jo zaklene.

Tako je bil Nande nenadoma ujetnik. Imel je sedaj časa dovolj premišljevati, kako je vse prišlo in kakšen konec mora preje ali pozneje imeti tako nepošteno življenje.

Župnik se vrne k Neži. Ta se je bila med tem zavedela ter tožila v jednomer, da ima hude bolečine v glavi in posebno na očesu. Dekla ji pomaga, da odide počasi v svojo sobico.

Ko ji dekla umije krvavo lice, pokaže se globoka rana nad očesom; levo lice ji je bilo silno oteklo.

„Pepa“, reče župnik, „le hitro pomози Neži v postelj, potem pa ji neprestano devaj mrzle ovoje na rano! Kmalu se vrnem.“

Ko župnik pride v svojo sobo, spusti se najprvo na klečalo pred svetim razpelom in goreče pomoli. Prosil je Boga, da bi ga razsvetlil, kaj naj stori v tej zamotani, celó kriminalni stvari, ki se je zgodila pod njegovo streho.

Kaj naj počne z Nandetom? Kakó naj pred svetom opraviči Nežino hudo rano? — „O Bog, o Bog, vodi moje mišljenje in dejanje, da bode, kar storim, tebi v čast in osebam, mojemu

varstvu izročnim, na korist! Daj mi moč izprazniti tudi to kupo bridkosti! Nande, moja nada, moje veselje, izgubljen je za moje srce. Kako trpim, to ti je predobro znano, a zgodi se tvoja volja!“

Poljubil je iskreno razpelo, a potem vstal, bled, upalih lic, a krepke, neustrašene volje in s srcem, polnim udanosti. V trenutju je določil, kaj ima storiti.

Ko se popolnoma opravi v duhovsko obleko, pogleda najprvo k Neži. Ta je v postelji stokala od bolečin in tožila zaradi Nandetove nezaslišane hudobnosti, zaradi nove skrbi in žalosti, ki se bo sedaj nabrala nad župnikovo glavo, zaradi gospodarstva, katerega ne bo mogla voditi, ker bo morala najbrž še dolgo časa ležati, — ako morda ne umrè. — — —

Župnik ukaže dekli zapustiti sobo. Potem se vsede poleg Nežine postelje.

„Vse stokanje in tugovanje, ljuba moja, sedaj nič ne pomaga“, reče s tolažečim glasom, „še škoditi bi ti utegnilo. Najprej potrebuješ mirú, drugo pa za sedaj prepusti božjim in mojim rokam. Takoj pojdem k logarjevi vdovi in jo poprosim, da prevzame za nekaj časa opravke v naši hiši in pa tvojo postrežbo. Ti pa, Neža, kaj ne, da mi izpolniš srčno željo, da ne boš ubogi materi niti omenila nesrečne dogodbe, ki se je zgodila v sobani, niti ukradenega denarja? Povem ji samo, da je bil med teboj in Nandetom prepir in da si po nesreči dobila ono rano.“

„In Nande?“ zakliče Neža bolj srdito, kakor čudeč se; „ali ne dobi nobene kazni za svoje dvojno hudodelstvo?“ —

„Neža, ali veš, kaj moliš vsak dan v oče-našu: Odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom? Pokaži v dejanju, kar so tolikokrat ponovila tvoja usta! Bodi blaga, Neža, ne Nandetu na ljubo, temveč nesrečni materi, ki bi težko preživela sramoto, ko bi ji obsodili sina. Misliš, da bi kaj dosegli za Nandetovo poboljšanje, ko bi ga izročili v roke pravici? Bojim se, da nič. Po prestani kazni bi postal še hujši, nego je sedaj. Fant je še premlad, da bi premislil vso velikost svoje pregrehe. A izročim ga v posilno delavnico; v naši hiši seveda ni zanj več mesta.“

„Da ga le ne bom imela več pred očmi; vse drugo hočem zamolčati po vaši želji, pozabiti in — in —“

„In odpustiti! tako je prav“, dopolni župnik zadovoljen Nežine besede. „Sedaj grem po vdovo; jutri za rana pošljem po zdravnika. Jednajsta ura je že, prepozno, da bi se hlapec še nocoj peljal ponj. Saj upam, da rana ni tako nevarna, kakor se kaže.“ —

Četrť ure pozneje je trkal nekdo na vrata logarjeve vdove: bil je naš župnik in hlapec, ki ga je spremljal.

„Odprite, Katra, jaz sem“, oglasi se na njeno vprašanje predobro ji znani glas.

„Oh, moj Bog, gospod župnik!“ zakliče vdova, ki ni bila še šla spat, ker ni bilo domov sina. „Nesreča se je zgodila, kaj ne? Nande se je ubil? Ali so ga ubili? Mrtev je! Oh, le povejte, pripravljena sem na vse“, reče uboga žena vsa prestrašena, ko zagleda župnika ob tako nenavadni uri.

„Ni tako hudo, kakor mislite“, odgovori župnik jako resen in vstopi sam v vežo. „Nesreča se je res prigodila v moji hiši, toda ne Nandet, ampak Neži.“ — Na to ji pové v kratkih besedah, kolikor je smel po resnici, ne da bi izdal Nandetovega zločina. Pové ji, da bo morala Neža najbrž več dnij ležati. Zato je prišel prosit njene pomoči.

„In Nande?“ vpraša mati in glas ji zatrepeče.

„Nande je pri meni na varnem kraju“, reče župnik nekoliko v zadregi. Dosedaj je povedal vse lahko, a ko je bilo treba materi odkriti, kakšen namen ima ž njenim sinom, omahoval mu je pogum.

„Nandeta bo treba zopet dati od hiše, pri meni se mu predobro godi; bojim se, da se nam še izpridi. Imam že načrt zanj, povem ga vam pa šele jutri, danes je prepozno“, hitel je župnik v pretrganih stavkih. — „Ali pridete k nam, Katra?“

„Pridem, gospod župnik, srčno rada. — O, da bi imela priliko povrniti vam le nekoliko tega, kar ste storili záme in zanj!“ — Privezala si je čist predpasnik, uredila še nekaj po sobi, ob tem pa si skrivaje brisala solze, misleč si: Gospod župnik mi nekaj zatajujejo; ali se je Nandet pripetila nesreča, ali pa je storil kaj posebno hudega; takó resnega in pobitega še nisem videla našega gospoda. Zaklenila je hišo ter šla z župnikom in hlapcem v župnišče.

X.

Po noči se je močno shujšalo stanje Nežino. Vročica jo je bila tako prevzela, da se ji je bledlo; polovica obraza pa je otekla tako močno, da ni bilo tam skoro videti očesa.

Zdravnik je prestrašenega župnika tolažil, da Nežino življenje ni v nevarnosti, pač pa da morda ne bo več videla na ono bolno oko. Bolnica mora imeti najboljšo postrežbo in popoln mir. Ledeni ovoji naj se pridno menjajo, zakaj samo s hladom se more odgnati iz glave vročina, ki je tako nevarna za možgane. Obljubil je, da pride drugi dan zopet pogledat.

Ko je župnik Nežo toplo priporočil vdovinu varstvu, gre k Nandetu.

Ta je še mirno spal na majhnem kupu slame, ki je bil na tleh v kotu izbe. Šele ko župnik vstopi, vzbudi se mladi hudodelec.

„Ali te nič ne peče vest, da spiš tako mirno, med tem ko ne daleč od tebe stoka v hudih bolečinah oseba, ki je žrtva tvojega ravnanja? Ali veš, da si Neži oškodoval jedno oko, in sam Bog vé, ali bo še kdaj ozdravela?“

Ko Nande zagleda župnika, skoči po koncu.

„Vest mi ne očita ničesar“, drzno odgovori; „ako bi me bila pustila zbežati, pa bi se ne bilo nič zgodilo. Ona je začela, ne jaz.“

„Da, ona: ali si pa pozabil, zakaj?“ odvrne župnik, neprijetno zadet zaradi Nandetove brezčutnosti. „Česa si iskal v moji denarnici, nesramni tat? Ker se ti je bilo dan poprej posrečilo tatinstvo in si menil, da si tedaj ukradel premalo, postal si drzen in hotel včeraj odnesti polnejše žepe. Kje je ukradenih dvajset goldinarjev?“

„Katere goldinarje mislite?“ popraša Nande in se dela nevednega.

Župnik ga pogleda globoko v oči, a njegov ostri pogled ni več zmedel in splašil mladeniča, kakor nekdanj. Nande se je bil že privadil lažij, njegova vest je bila že utrjena v hudodelstvu. Mirno je prenesel župnikov ostri pogled.

„In še vprašaš, kateri denar? In na to, kar se je prigodilo včeraj, še lažeš? Če te nič drugega ni pretreslo, ali ti kri, katero si videl, ne vzbudi tvoje otrpnele vesti? Niti jedna iskrica kesanja ne žari več v tvoji popačeni duši? Nesrečni človek! ali še ne spoznaš svoje velike krivde? Tat in ubijalec ob enem! Če te izročim pravici, dobiš ostro kazen. A ne storim tega, ne iz usmiljenja do tebe, ampak iz usmiljenja do tvoje uboge matere, kateri želim prizanašati in od nje odvrniti sramoto. Ona še ne vé za tvoje krivde. Ko bi zvedela, nesrečnica, kaj je bil povod Nežini rani! In sedaj te vprašam še jedenkrat: Kje imaš onih dvajset ukradenih goldinarjev?“ — Ko to izreče, prime razburjen za Nandetov laket in ga močno pritisne, kakor da ga hoče s tem prisiliti, naj pové resnico.

„A — boli me!“ brani se Nande župnikovega pritiska; „jaz nisem ukradel nobenega denarja. Naj priseže, kdor more, da sem ukradel!“

„Ali misliš, da imaš sedaj opraviti s paglavci svoje vrste, pri katerih si vedno zmagal s svojo zvijačnostjo?“ reče župnik ves razsrjen zaradi te smelosti in ga močno strese.

„Strli mi bodete še roko, izpustite me! Včeraj sem mislil res ukrasti kak krajcar, da bi imel v nedeljo za pijačo, a prišel nisem do tega, Neža me je zadržala. Ukradel torej nisem ničesar; če nisem, pa nisem!“

Župnik ga izpusti. „S tako trdovratnim grešnikom, kakor si ti, nisem še imel opravka. Jutri te izročim posilni delavnici — sedaj pa idi na delo! Nocoj po večerji mi ne pojdeš izpod strehe, počakaj me v kuhinji, da ti dam tukaj prenočišče. Ako izbežiš, dobro, potem te bodo lovili orožniki. In sedaj idi domov in obleci drug jopič; tvoja mati je sedaj pri meni; v kuhinji jo najdeš, da ti izroči hišni ključ.“

Ko ga zapusti župnik, ogleda si Nande jopič. Res je bil na več krajih pretrgan, tudi sem in tje zamazan s krvjo od sinoči.

Nande se namuzne. „Dobro, da smem domov, rešim si vsaj oni desetak, predno me odženejo. V posilno delavnico da me hočejo dati? No, bolje vendar nego v ječo“, reče in zmaje malomarno z ramami. „Aha, sedaj se spominjam, da sem v mestu večkrat srečal dolgo vrsto v belo platno oblečenih mož, katere so spremljevali stražniki. Prijetnosti ne bom imel ondi, to je gotovo, a pomagati si hočem tudi tam, da mi življenje ne bode prekislo.“

Na to gre v kuhinjo. Mati je imela pri ognjišču nekaj opraviti.

„Dajte mi ključ od hiše!“ reče Nande, a matere ne pogleda.

Ko mati tako nepričakovano začuje sinov glas, zadregeče po vsem životu. „Kaj imaš ondi opraviti?“ vpraša, a tudi ona ne pogleda sina.

„Preoblekel se bom; gospod župnik so ukazali.“

Vdova seže v žep in mu nemo podá ključ.

Ko je Nande že bil na dvorišču, zakliče za njim: „Da mi ključ takoj vrneš!“

„Ne bojte se, snedel ga ne bom“, bil je Nandetov neprijazni odgovor.

Ko stopi Nande v materin dom, zaklene se vanj s ključem. Na to vrže klobuk od sebe, da zleti daleč v kot, pa sede s hudo kletvico na stol.

„Ne, v posilnici biti zaprtemu, to mi res ne diši! In kdo je tega kriv? Nihče drug kakor Neža. Nesrečna ženska pošast, da je zopet sinoči vtaknila svoj nos v moje stvari! Kako gladko bi se bilo lahko vse izteklo — brez nje! Če bi tudi ne bil mogel odnesti denarja, vsaj zasačili bi me ne bili! Ne: da bode odslej Neža slepa na jednom očesu, to mi ne zadostuje za krivico, katera se mi bode godila odslej. Z ostalim očesom bode vse jedno še preveč videla tega, kar bi je ne smelo brigati. Ko bi jo mogel ugonobiti, to bi bilo maščevanje!“

Vstane in z dolgimi koraki hodi gor in dol po sobi. V njem se vzbudi neizmerna želja po maščevanju. V tem trenutju bi bil storil vse, tudi najhujše, v nebo vpijoče hudodelstvo.

Ko tako nemirno hodi vtopljen v hudobne misli, zagleda v kotu pri oknu polno škatljo

užigalnic. „Aha, imam jo!“ vzklikne s peklenskim veseljem, zgrabi hitro škatljico in jo obrne na mizo, da padejo iz nje vse užigalnice. Na to vzame nož ter jame skrbno strgati kapice ž njih.

„Čakaj, ciganka ti“, govori ob tem in se grdo zasmije, „primešam ti za slovo nekaj vkusnega v juho, kar te bo ščipalo in bodlo v črevih, da bo joj!“

Ko je ostrgal vse užigalnice, zavije kapice v papir ter jih vtakne v žep. Škatljico in prazne

klinčke pa zažge, da kmalu ni bilo niti sledú po njih.

Potem poišče v slamnici desetak, priloži ga k drugemu v žep, češ, vidva mi bodeta pravo tolažilo v bodoči denarni suši, katera me čaka odslej.

Sedaj se hitro preobleče ter z veselimi besedami: „Srečno, domača bajta! Tako kmalu se menda ne bodeva zopet videla!“ zapusti z lahкими koraki rojstveno hišo. (Konec.)

Pestunji.

O sédi ob meni, péstunja mila,
O letih mladostnih mi ti govoriš;
In v dobo, ki záme je davno minila,
Tako čarovito duhá mi topiš.

Na hribu imena nezabnega: Žale
Kako je precvitala tukaj pomlad,
In hladne vodice so tu šepetale
In cvetju in travi delale hlad.

In v travi so cveli rumeni jeguljčki,
Poklanjali zvončki jim drobne glavé,
In v zraku so plavali pèstri metuljčki,
Bučele po cvetju letále brenčé.

Iz trave je vsake, iz vsakega lista
Dehtelo življenje v pomlajeni svet;
Pozdravljala pesem je stvarstvo prečista,
Ko ptičev jo zbor popeval je vnet.

Jaz nisem presedal na temnem zapečku,
V pomlad si vodila me z ljubo rokó,
Priroda dajala je nežnemu dečku
Trenotkov pokojnih, nezabljenih sto.

Kot danes še, nekdam je stalo svetišča
Zidovje na hribu sredi grobov,
Od mestnega ločeno hrupa in vrišča,
Od mestnih oddaljeno hiš in sinov.

Iz cvetja sem spletal kitice drobne
In vezal je s slakom, rastočim iz njiv,
Krasil spomenike sem ž njimi nagrobne
Med nemimi mrtveci radosten, živ.

Minila so leta in hrib je odcvetel,
Mladosti že čas zvonil je pokop,
Kot resen mladenič še kito sem spletel,
Položil jo materi zadnjo na grob.

In šel sem na ptuje iz hiše očetne,
Zapustil i tebe s solzami v očeh;
Kako zdaj spominjam se dôbe prijetne,
Ko vidiva spet se po dolgih dnéh!

Družabnica mladega meni življenja,
O péstunja, pravi o njém mi še kaj,
O pravi o dôbi mi cvetja, zelenja,
Nikar ne vprašuj, kakó mi je zdaj!

Anton Medved.

P ó m l a d.

P relesten glas po polju, gozdu kliče,
Trepeče zima, zimska bega muka,
Na zemlje duri tópla pómlad kljuka —
Prevzemlje slast mladike, brste, ptiče.

Zelenje krije solnčne zopet griče,
Cvetè že breskev, kukavica kuka,
Živí vse, diše, pôje vse ter uka,
Cvrčí, šumi, vse giblje se, premiče — —

O pómlad, stokrat tisočkrat opeta,
Ves v čudu gledam čuda razprostrta,
Prelepa čuda tvojega razcvéta!

In vendar ustne moje so molčéčne —
Ti dih le, sled, le temna mèdla čita,
Le mótna senca — pómladi si večne!

Slavin.

Ogled po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dobe Rimljanov. — Spisal *Andrej Fékonja*.)

Predgovor.

Povestnica naše slovenske domovine, predno so jo prekoračili Rimljani, v obče je jako temotna in skoro povsem neznana. Zakaj nimamo prav nikakih pisanih izvestij, po katerih bi se moglo povedati kaj določnega o prvotnih stanovnikih teh krajev.

Viharna sila, s katero so se bili Kelti razlili po Italiji in Greciji, prevrgli Etruske in Rimljane, nemilo oplenili Rim in Delfe, bila je pač zadosten povod, da so se davni pisatelji temeljiteje pečali s tem narodom. Vendar za naše kraje posebej niso ni Kelti tako znameniti, kakor se navadno piše v svetovni povestnici evropski.

Marveč prava zgodovinska doba za slovensko zemljo se počenja šele z Rimljani, rekše z osvojitvijo naših pokrajin po teh vladarjih sveta v zadnjih dveh vekih pred Kristusom. Od tedaj imamo pač priličnih, dasi tudi le bolj občih povestnih zapiskov ponajveč latinskih in nekoliko tudi grških pisateljev, po katerih si moremo sestaviti vsaj glavne stvari, ki so se vršile na zemlji slovenski za rimske dobe pa tje do nove naselitve, pravo slovenske, v drugi polovici šestega stoletja po rojstvu Kristusovem.

No, pa recimo vendar katero najpreje o onih davnih prebivalcih naše zemlje, da zatem izpregovorimo nekoliko obširneje o zgodbah in stanju Slovenske za Rimljanov ter povemo še nekaj o raznih narodih, selečih se po naši domovini pred pravimi pradedi našimi, novimi Slovenci. Vsemu temu dodamo pregled o stanju kristijanstva v oni dobi pri nas.

Da bi nam i ta drobtinica iz naše povestnice bila — po izreku slavnega Rimljana: „priča časov, luč resnice, življenja spomenica, učiteljica življenja, oznanjevalka starodavnosti!“¹⁾ Saj je zgodovina slovenskega naroda vendar-le stareja, nego li se nam navadno pripoveduje po ptujih in še v nekaterih domačih knjigah. Ne šele izza občje selitve narodov po naši zemlji, temveč že iz prvega tukaj stanuje naš rod.

Pa akoprem smo Slovenci dandanes mali, bili smo pač nekdanj večji. In prav zato mislim, da nam bode ogled po stari naši povestnici zanimiv, in prijeten tudi o njej spomin.

Prastanovniki.

Vsi Evropljani so prišli iz jutrovega — iz orijenta.

¹⁾ Cicero.

Ta istina, katero potrjujejo razne priče iz fizijologije in lingvistike, ne potrebuje ni jednega posebnega dokaza. Le poglejmo samo na zemljevid, in takoj se uverimo o tem. Evropa je narodom bele barve ponujala skoz uralske in kavkaške klance lahek prehod iz Azije.¹⁾ In tako je prišel tudi v naše kraje, v krajino nekopano in neorano, o svojem času človek, pomikajoč se vse dalje gori za rekami Dunavom, Dravo in Savo.

A kdaj je bilo to? Kdo nam pové!

Početki ljudskim naselitvam na naši zemlji se izgublajo v megleni starodavnosti, katere ne pomni povestnica. Najstarejše pisano poročilo sega v bajeslovno stran, ter ima za predmet na primer bajko o grških Argonavtih plovečih gori po Savi, in utemeljitev Navporta (Vrhnike) po junaku Jazonu. Da nam pa zgodovina ne pové o tem nič gotovega, izvira iz tega, ker je vse ono izseljevanje in naseljevanje bilo mnogo preje, nego-li so se začeli zgodovinski zapiski. Moglo pak se je začeti preseljevanje Arjancev (Arja, Airja = venerabiles, častitljivi) iz Azije v Evropo okoli 2200 let pred Kr., kadar so namreč po poročilu Grka Arriana (Eustath. ad Dionys.) začeli Asyrci pritiskati arjanske narode. A da je to preseljevanje trajalo več nego stotino let, je gotovo. Izvestno so prebivali ljudje med karpatkim gorovjem in jadranskim morjem najmanje trinajst sto let pred Kristusom.²⁾

O kulturnem stanju prvotnih stanovnikov naše zemlje moremo se nekaj poučiti samo po raznovrstnih, iz iste zemlje izkopanih ostankih, kakor so orožje, orodje in razne nakrasnine, ter si tudi po njih vsaj nekoliko pojasniti različne odnošaje mednarodne v dobi tako zvani prähistorijski ali predzgodovinski.

Po istih izkopinah razdeljujejo povestničarji najstarejo dogodivščino osrednje Evrope in torej tudi naše domovine na tri dobe: „kameneno“, „bronovo“ in „železno“, ter pripisujejo kameneno dobo prvotnim prebivalcem, bronovo nekdanjim Keltom, železno pa starim Germanom. No, preiskave dokazujejo, „da to mnenje nima čisto nobene zgodovinske podlage, da različnih kulturnih dôb ne reprezentujejo tudi različni narodi, nego da je jeden ter isti narod prebil vse kulturne stopinje“. Vsi raznovrstni predmeti starinski, najdeni v naši domovini, nam glasno in jasno pričajo, „da se prebivalstvo alpskih

¹⁾ Prim. „Novice“ 1854. 11.

²⁾ Vid. Letopis Mat. Slov. 1871. 164., 1875. 126; „Kres“ VI. 156.

zemelj od novokamenene dobe sem gledé izvora in narodnosti ni nič spremenilo, da se ne more dokazati, da bi bilo v tem dolgem času jedno ljudstvo drugo izpodrinilo in njegove sedeže zavzelo. Prazgodovinarji se vedno bolj nagibajo misli, da je to prebivalstvo prvobitno (aboriginalno) po omenjenih zemljah in da se je vsaj v svoji večini in gromadnosti ohranilo nepotujčeno celo do rimskega gospodstva.“¹⁾

„Kakor naša, tako je bila tudi kultura novokamenene dobe osnovana na poljedelstvo in živinorejo, samo da je naša kultura vsled poznavanja kovin mnogo bolj napredovala. Ljudje so živeli že takrat skupno v bivališčih, ki so bila našim vasem podobna, in sicer ne redko v veliki množini prav blizu drugo drugega. Zato si moramo misliti, da so imeli že precēj urejeno družinsko življenje, razvite običaje in ukoreninjene nazore o pravu. Tudi njih simbolični ornamenta na orodju in posodah (križ in solčni krog) nas silijo k spoznanju, da so imeli precēj obširne verske pojme ter so bržkone solnce in zvezde obožavali.“²⁾

A kakšne-li národnosti so vendar bili naše domovine prvosełci?

Ruski letopisec Nestor (poč. XII. veka) pravi, da so davni Noričani bili Slovėni in da so tudi kraj Dunava in v Ilyriku t. j. v nekdanji Panoniji bili Slovėni prvi; a da so jih pozneje iz teh selišč izpodrinili Vlahi (= Kelti) ter jih potisnili za Karpate, k soplemenikom. In ako se ogleđamo po starožitnostih, dobljenih iz grobov v praslovėnskih pokrajinah med Vislo in Dněprom, vidimo, da so te izkopine onim v naši domovini najdenim celó podobne; iz česar torej smemo dosledno sklepati, da je v bronovi dobi, kakor tam, tako tudi tu bivalo pleme slovėnsko. Pa tudi mnoga imena mest, vasij, rek, gôr itd., nahajajoča se za poznejih dob v pokrajinah dunavskih, ki se za Rimljanov imenujejo Norik in Panonija, in še v Karniji, pričajo o davnih njihovih prebivalcih Slovėnih.³⁾

Kar se tiče národnosti starodavnih Ilyrov, t. j. stanovnikov nekdanje Japodije, Istrije, Liburnije, Dalmacije itd., treba reči, da niso bili Slovėni. Temveč ti spadajo k onemu arjanskemu deblu, katero se je iz arjanskega semenišča v predzgodovinski dobi odtrgalo in je pod imenom Trakov prišlo v Evropo. Ilyrov jedini ostanki so še današnji Škipetarji ali Albanezi. Da so v stari dobi betve traškega naroda bile nase-

ljene gori po reki Istru (t. j. dolnjem Dunavu) in ob desnem bregu Save tje do mej Venetov, potrjujejo stari pisatelji. Tako se Istrani imenujejo traško pleme, in njihovi ostanki so danešnji Čiribirci.¹⁾

Kelti-Galli.

Na nekoliko trdneja tla pisane zgodovine in kronologije dospemo najpreje s Kelti.

Za našo nalogo je važno vprašanje: Kaj in koliko tega, kar se je na slovenski zemlji ohranilo iz starodavnosti, pripada ali se sme pridevati Keltom? To je tem bolj potrebno, ker se navadno vse, kar ni določno rimsko, naprosto prilaščuje Keltom; bronova roba, ki se nahaja po grobiščih idr., zove se keltska; narodi, ki so prebivali po naših krajih pred rimsko osvojitvijo, vsi so bajè keltski, itd. Povzemimo torej na kratko povestnico Keltov.

Vojne in nasełbine Keltov.

Kelti (Celti), katere so Rimljani imenovali Galle, Grki Galate, Slovėni pa Vlahe, bili so velik indo-evropski narod, ki se je bil v davni davnini, najmanje tisoč let pred Kristusom, iz Azije sēm naselil po zapadni Evropi. Od ondod so začeli Kelti sčasoma udarjati nazaj proti vshodu, ker jih je bajè „mikalo po sladkosti sadja in vina, ki ga niso imeli domá“; gotovo pa tudi, ker je bilo njih tam preobilno stanovnikov.²⁾

Livij V. 34 in Justin XXIV. 4 pripovedata o dveh glavnih prehodih Keltov iz Galije (sed. Francije); jedne je vodil Sigoves prek Rajna proti Herkynskemu lesu in v srednje Podunavje, druge pa Belloves prek Grajiških Alp v gornjo Italijo ob reki Padu, bajè l. 600.—590., ali gotoveje l. 388.—382. pred Kristusom. Druga truma je šla, kakor poveda Pausanias Graec. X. 750, pod Kombaulom v Trakijo, (dan. južno Bolgarijo) ok. l. 360.—335. pr. Kr. Velike vojske so zopet šle pod Cerethrijem, pod Brenom in Alci-korjem v Grecijo, pod Bolgom v Makedonijo, l. 280.—270. pr. Kr., ter se je jeden oddelek naselil v jugovshodni Panoniji pod imenom Skordiskov, o katerih misli Athenagoras, da so bili ostanki Brenovih Keltov. Pozneje, okoli l. 191. pr. Kr., pregnali so, kakor piše Strabo

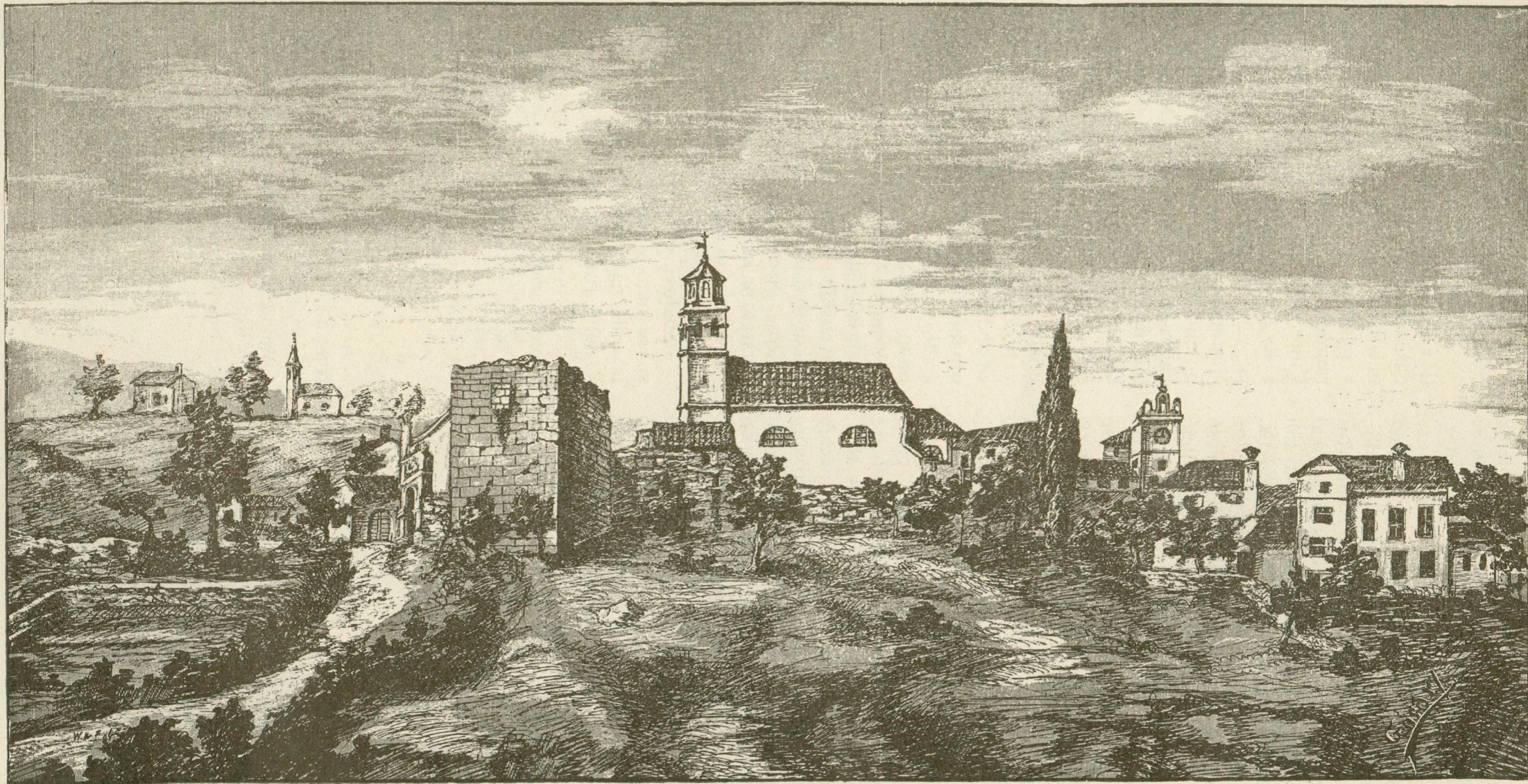
¹⁾ D. Terstenjak *Lp. Mat. Sl.* 1874. 161; 1875. 134. Da vsaj Kelti niso prvosełci naše zemlje, razvidno je že iz zgodovinskih dogodkov. Prišedši namreč v te kraje, našli so Kelti že stanovnike tukaj ter so se z njimi dolgo bojevali. Tako javlja sam Galec (Kelt) Trog Pompej in po njem Justin, pa tudi Caesar, Livij idr. — No, kakšen narod pa je torej oni, pred Kelti tu stanujoči? Če vé kdo za drugega — nego-li slovėnskega — naj reče, od kod!

²⁾ Vid. *Novice* 1854. 23.

¹⁾ Sim. Rutar: *Letopis Mat. Slov.* 1889. str. 1—52.

²⁾ Rutar *l. c.* 15.

³⁾ Slovėnskost prvotnih stanovnikov med Karpati in Adrijo zagovarjajo: Surowiecki, Šafařik, Šembera, Bulgarin, Hilferding, Katančić, Terstenjak itd., in jo priznavajo tudi Nemci Schlötzer, Mannert, Hahn, Contzen idr. (*Prim. Lp. Mat. Sl.* 1975. 136).

Barbana v Istri. (Narisa Ivan Gosar.)

Geogr. V. 212, Rimljani iz Italije keltsko pleme Bojev, kateri so prekoračili karnske Alpe in se nastanili poleg Tauriskov pri jezeru Pelso — Nižiderskem.

Na jugu sedanje slovenske zemlje se je naselilo tedaj nekaj Keltov Skordiskov v stari Japodiji, Istriji, Liburniji itd. Strabo imenuje Nauportus (sed. Vrhniko) mesto Tauriskov, došlih semkaj s svojih visokih gôr, pa veli, da so Tauriski bili keltsko ljudstvo. Nadalje pripoveda Livij XXXIX. 23, da se je leta 186. pr. Kr. ustanovila jedna galska t. j. keltska naselbina v okolici, kjer so pet let zatem Rimljani utemeljili mesto Akvilejo (Oglej). In Caesar Bell. gall. I. 5. piše, da so keltski Boji prešli noriško zemljo in obsedali Norejo (pri dan. Neumarktu ali Brezah), a so se zatem pridružili sorodnim Helvetom (v Švajci) l. 58. pr. Kr.

To so glavne stvari povestne o Keltih za našo stran.

Káka pa je bila keltska kultura?

Vrstnik Polybij, kateri je dobro poznaval Kelte, sam jih opazuječ l. 200 pr. Kr., pravi II. 17 o njih: „Oni živé po odprtih vaseh ter imajo kaj malo orodja. Spijo na golih tleh, redijo se skoro ob samem mesu in ne pečajo se z drugim, nego z bojevanjem in preprostim poljedelstvom. Ne poznajo ne znanosti ne katerkoli umetnosti in nimajo drugega imetka, kakor živino in zlato, ker je s tem najlaglje potovati, kamor je komu drago.“ In Diodor Sikulec V. 347. veli k temu: „Oni že od davnega časa ropajo in plenijo ptuje dežele in zaničujejo druge, hvaleč jedino le same sebe.“ — „Kelti torej“, pristavlja Rutar, „surov in bojevit narod, ob času svojega doseljenja v naše dežele niso imeli skoro nobene kulture, zato so njih grobovi po gornji Italiji jako siromašni. In ako so se morda pozneje tudi povzdignili do višje omike, bili so vendar-le vedno brez vpliva na sosednje prebivalce, med katerimi so živeli.“

O keltstvu se torej po naših deželah še govoriti ne more.¹⁾

Poštévati je nam Kelte pač v toliko, da so ti v IV. stoletju pred Kristusom bili prišli v naše dežele, premagali prvotne stanovnike, potlačili in nekaj zatrli, nekaj pregnali ter se še v poznejših časih tu in tam naselili, zlasti po ravninah in pri rekah na rodovitnih livadah. Ljute boje so imeli galski (keltski) Skordiski s slovénskimi prebivalci Panonije, katere so podjarmili in velik oddel vrgli čez Karpate; zato Nestor in staropoljski letopisci govore o strahovitih bojih Slovénov z Vlahi. Mnogo Gallov, kateri so Panonijo, Ilyrik, Makedonijo in Grecijo bili napadli, povrnili se je zopet nazaj v Galijo. Trume slovenskih Karnov in Noričanov so tudi Kelti zapodili v Helvecijo.²⁾

Ni pa misliti, da bi se tedaj vsi Slovéni bili umaknili iz zemlje, temveč so gotovo nekateri v brežnatih, težko pristopnih krajih zaostali in se obdržali. Da, Terstenjak celó trdi, da razven omenjenih naselbin Kelti niso imeli na slovenski zemlji nikjer drugodi stalnih selišč. V vsej zapadni Kranjski, južni Koroški, južni Štajerski in zapadni Ogerski da so ostali zmerom prvotni prebivalci slovenski. „Da Celti niso pregnali vseh slovenskih prebivalcev iz Norika in Panonije, kakor so mislili nekateri zgodovinoslovci, to nam pričuje jezero kamenov iz časov rimskega vladarstva, na katerih so predstavljena indoslavenska božanstva, in zopet jezero imen prejetih iz indoslavenskega bogočastja.“³⁾

Sledovi o Keltih na slovenski zemlji pak so se nam ohranili do danes samo v nekaterih imenih na kamenih spomenikih še pozno tje v dobo rimskih cesarjev.⁴⁾ (Dalje.)

¹⁾ S. Rutar l. c. 54. 55. Podobno o keltski kulturi tudi Nemeč Mommsen: Römische Geschichte I. 325. Prim. tudi Alf. Müllner: Emona 1879. 168. sl.

²⁾ D. Terstenjak: Slovanščina v romanščini 1878. str. 77.

³⁾ Novice 1860. 47., 1864. 28., 1854. 9.

⁴⁾ Alf. Müllner: Emona 1879. 169.

D o m á.

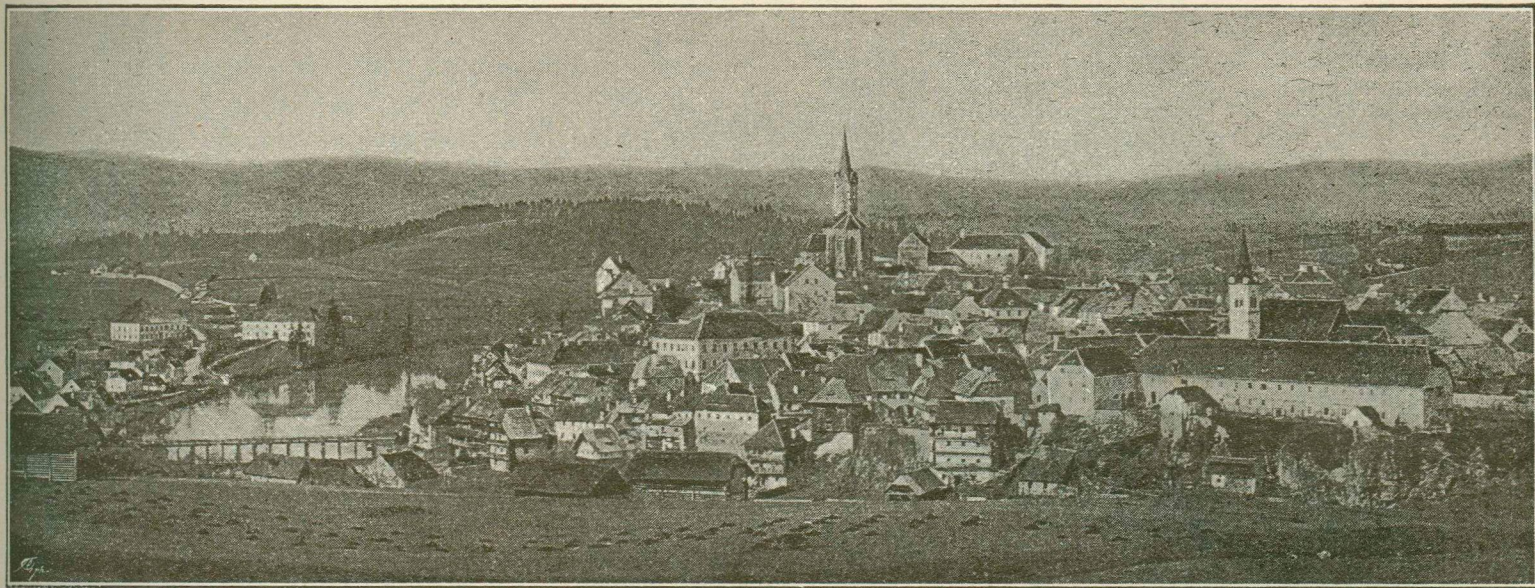
Kakó se naglo človek izpreminja:
Smejí se zdaj, zdaj grob s solzami moči,
Obraz cvetè, pa véne prej cvetoči,
In ogenj vnema srca ter izginja!

Le hip, kar leta so prešla detinja,
Slovó sem rojstni vasi dal in kočí —
In koliko se src od prejšnjih loči,
In koliko spominov se ne strinja! —

Minila je prijateljska ljubézen,
Kot sneg in led pomladi se raztaja —
Soséda sósed ne pozdravlja jezen.

Nad mnogim tudi — ko sem šel iz kraja,
Cvetlò moštvo, cvetlà mu je mladezen —
Žalòbna vrba tihe veje maja . . .

Slavin.

Novo mesto. (Po fotografiji.)

Železnica Ljubljana - Novo mesto.

(Sestavil Fr. Različnik.)

Dolenjska stran naše kranjske dežele je v marsikaterem oziru jako važen del med slovenskimi deželami. Priroda jo je obdarila bogato. Polje in vinograd, gozd in pašnik ponujajo Dolenjcem živža; milo podnebje, lepi kraji jih razveseljujejo. Dolenjski Slovenec sam se je od nekdanj odlikoval z lepimi zmožnostmi; med dobrimi lastnostmi ne smemo zamolčati njegove pohlevnosti, krotkosti in vljudnosti. Da slovenski jezik najlepše in najčisteje govore naši Dolenjci izmed vseh drugih Slovencev, to je pokazala naša književna zgodovina.

Med vsemi slovenskimi deželami pa je bila Dolenjska najdalje nekako zaprta, ker ni imela onega pomočka, ki je dandanes neizogibno potreben za razcvitanje in napredek vsake pokrajine, namreč železnice. Šele v najnovejšem času so dobili Dolenjci svojo dolenjsko železnico; začela je voziti lani koncem kimovca med Ljub-

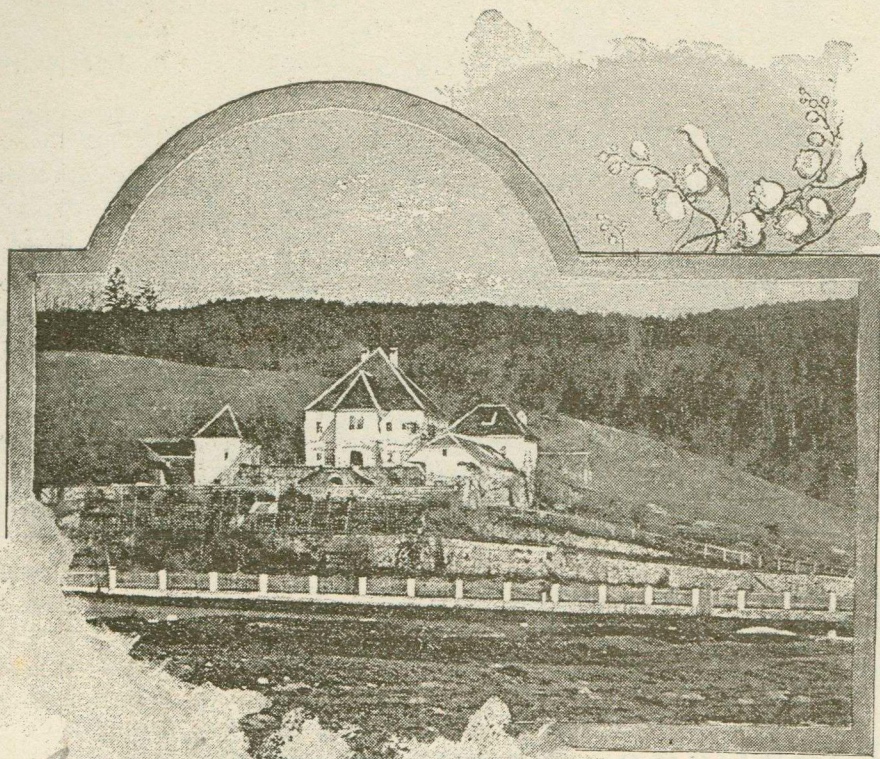
ljano in Kočevjem, in letos začne v kratkem — v kakih 14 dnevih — voziti med Ljubljano in Novim mestom.

Nobena stvar na zemlji ni tako dobra, da bi se je ne držalo nič slabega; tudi železnica pripelje marsikatero zlo v kraje, kjer so ljudje poprej živeli po starih šegah, preprosto in zadovoljno. Toda času se ne more ustavljati nobena reč. One dežele bi vsekako zaostajale in polagoma tudi hirale, ki bi dandanes ne bile združene po železnicah z drugim svetom. Zato pozdravljamo tudi dolenjsko železnico kot novo stopinjo v našem gmotnem in kulturnem razvoju. Bog daj, da bi slabe strani ne mogle na dan, marveč da bi si naši vrli Dolenjci opomogli in tako pomnožili moč in veljavo našega slovenskega naroda.

Ni se čuditi, da je že davno nastala misel in želja, da bi dobila Dolenjska železnico. Reče se lahko, da se je dolenjska železnica snovala, predlagala, namerjala 30 let. Glavni del je pač sedaj dovršen, vendar ni še železnica dokončana, dokler ne bode žvižgala ob Kolpi.

Železnica se je gradila primerno jako hitro. Glavno delo se je vršilo v l. 1892. in 1893. Ker je imela nova železnica zlasti voziti premog iz bogatega kočevskega premogovnika, zato se je dodelala najprej glavna proga od Ljubljane do Grosuplja, potem pa stranska proga od Grosuplja do Kočevja. Ta proga se je odprla dne 27. kimovca lanskega leta. Sploh so ta dogodek pozdravljali z veseljem vsi domoljubi.

Mislilim pa, da je sedaj za veselje še več vzroka, zakaj glavna proga vodi v Novo mesto,

Grad Rakovnik. (Fotografoval Janko Šiška.)

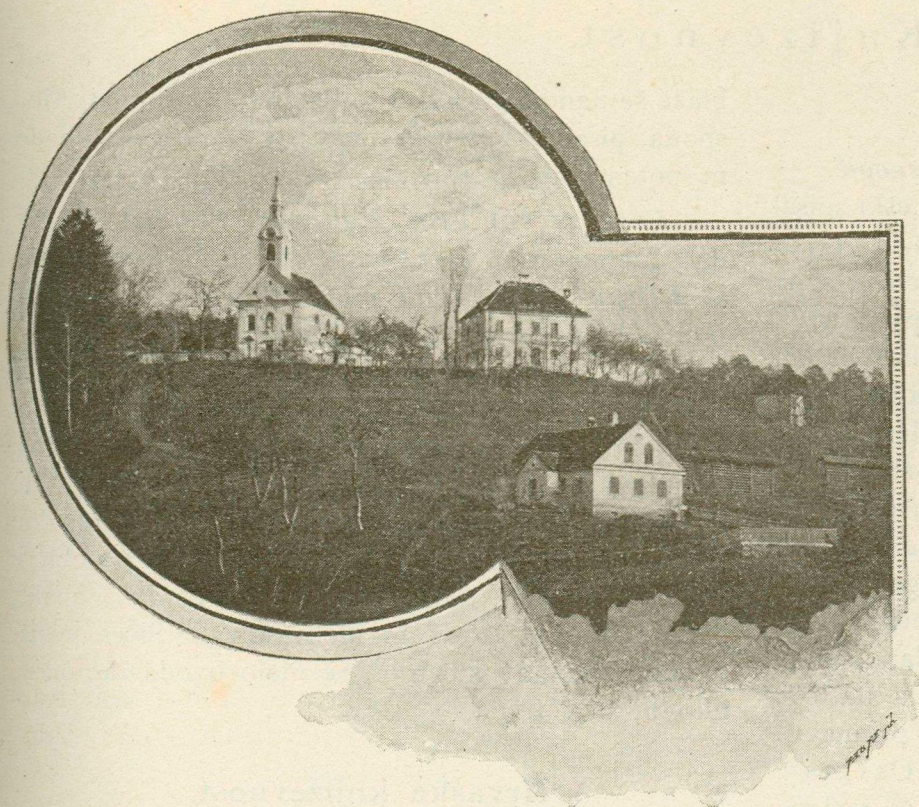
v središče naše Dolenjske, od koder bode gotovo prej ali pozneje drdrala tudi še naprej proti Kolpi in če Bog dá, tudi proti Karlovcu. Zato si nismo mogli kaj, da ne bi tega dogodka proslavili tudi v našem listu in se tako pridružili Dolenjcem, ki bodo kmalu pozdravili prvi redni vlak na progi Ljubljana — Novo mesto — Straža. Temu namenu posvečujemo ta kratki opis omenjene proge.

Dasi ima dolenjska železnica poleg Ljubljane svoj posebni kolodvor pod „Zelenim hribom“, vendar gre tudi do središča kranjskih železnic, do „južnega kolodvora“. S tega kolodvora se zasučé v visokem ovinku okrog vshodnega dela Ljubljane, teče po dveh lepih mosteh čez Ljubljano in Gruberjev prekop, potem pa zdrči skoz kratki predor v Kurji vasi kar na dolenjsko stran, čez dolenjsko cesto in obstoji pred dolenjskim kolodvorom. Ta kratka vožnja je posebno kratkočasna za ogledovalca, ker mu ponuja raznih prizorov: Ljubljano, Grad, Ljubljano, veliko klavnico, dva mostova, Kodelijev grad in Kurjo vas. Od dolenjskega kolodvora do Škofljice — vas kake dve uri od Ljubljane — drči železni vlak ob zelenem Golovcu bolj v južni smeri skoraj vsporedno z dolenjsko vozno cesto. Na desni strani potnikovi se razširja znano ljubljansko barje, le daljni preserski in vrhniški hribi in pa visoki Krim, pod katerim leži vas Ig ali Studenec, zapirajo obzorje. Na levi strani pa spremlja potnika zeleni Golovec, v čegar

vznožju se vrstijo lepe hiše in pristave ob cesti. Pol ure hodá od Ljubljane je krasen gradič Rakovnik. Že Valvazor omenja silno lepo lego tega gradu in pravi, da bi ga rajši nazival letovišče nego grad. Ravno isti nam pripoveduje o postanku gradu tole mično dogodbico. Mož, ki ga je dal sezidati, bil je silno bogat in brez otrok. Mislil si je, da denar najbolje obrne, ako ga dá zaslužiti revnim delavcem. Zidali so potem tako, da, kar so jeden dan zgradili, so drugi dan podrli, in na ta način so imeli delavci zaslužka vedno dovolj. Ker so z zidanjem jeden dan napredovali, drugi dan pa nazadovali, dobil je grad ime Rakovnik od rakov, ki tudi gredó sedaj naprej, sedaj nazaj. Zgodovinarji in jezikoslovci naj doženó, od kod ima Rakovnik ime, mi se peljimo kar naprej! Prelepo stoji tudi župna cerkev v Rudniku; vidiš jo ob Golovcu na levi strani železnice. Oddaljena je od

Ljubljane blizu jedno uro. Poprej je pripadala župniji sv. Petra v Ljubljani; šele v minulem stoletji (l. 1787.) je postala samostojna župnija. Na prijaznem griču se dviguje lepa renesanška cerkev sredi zelenega drevja, kakor da bi prijazno pozdravljala potnika na vozu ali železni cesti. Poleg cerkve stoji na griču tudi župni dvorec in malo niže šola jednorazrednica.

Kakor že omenjeno, gre železniški tir do Škofljice skoro vsporedno z vozno cesto bolj v južni smeri, na Škofljici pa kreneta obe cesti bolj proti vshodu ter se večkrat križata. Na Škofljici — ime te vasi je najbrže od kakega škofovega posestva, ki je bilo svoje dni tu — je to znamenito, da je stal na tem kraju velik kamenit križ v spomin osloboditve Dunaja l. 1683. Drug jednak križ pa je stal na Tlakami pri svetem Križu. Postaviti ju je dal tedanji posestnik bližnjega gradu Lisičje, kateri je tudi nad škofljiškim studencem sezidal lepo kapelico, ki se vidi še dandanašnji. Studenec imenujejo „Žegnani studenec“. Četrť ure od tod na levi strani železnice se vzdiguje hrib, ki je na jedni strani obrasen, prav na robu gozda pa stoji že omenjeni grad Lisičje. Nemško ime je „Gayrau“. Valvazor izvaja nemško ime od jastrebov, slovensko pa od lisic, katerih je bilo neki mnogo v bližnjem gozdu. Ob Valvazorjevem času je bil grad precéj večji nego sedaj, in je imel vrt, čegar krasote ne more Valvazor prehvaliti, sedaj pa ni nobenega sledú za njim. Pod hribom leži vas Lanišče

Rudnik. (Fotografoval Janko Šiška.)

z mično cerkvico, ki je podružnica šmarijske župnije. Na južni steni je naslikan sv. Krištof, ki se lahko zapazi s ceste. Tukaj tečeta cesti nekoliko časa po močvirnih tleh, nato se pa vspenjata blizo 50 m v višavo. Nova vozna cesta se dviga polagoma v dveh velikih serpentinah in pride na vrh poleg vasi Mali vrh. Stara vozna cesta, po kateri so še vozili pred 30 leti, drži od vasi Tlak naravnost gori k cerkvici sv. Križa. Kratek je bil sicer ta klanec, a hud. Kakor ljudje pripovedujejo, dogodilo se je tu marsikaj nesreč, dokler niso ceste prestavili. Železna cesta pa doseže isto višavo vspenjajoč se v dveh predorih (tunelih), katerih prvi meri okoli 280 m, drugi okoli 240 m dolžine, ter pride iz zemlje pod cerkvijo sv. Križa, blizu katere stoji lepa kapelica žalostne M. B. s tremi križi; gre skozi vas Razdrto in pride v Šmarije.

Nov svet se odpre potniku. Prijazno dolino zapirajo na levi strani Vrhovka in gora svete Magdalene, na desni pa rtasta gora sv. Ahacija in drugi Turjaški hribi, na katerih se blesté tu in tam lepe cerkvice. Vmes pa leži lepa šmarijska planjava, ki se razteza tje do višenskih hribov, po sredi se pa zvija železna cesta kakor kača velikanka. Planjava je sicer jako rodovitna, kaže pa tu in tam kraški značaj. Voda, ki se ob deževju nabere, skriva se namreč v podzemski jame, kakoršne so pri Šmariju, še v večji meri pa pri Račni v kopianjski župniji. Ob začetku šmarijskega polja stoji vas Šmarije. Železnica jo deli na dva dela. Znamenita v tej vasi je župnijska in dekanijska cerkev, ki je bila prvotno romanska bazilika s tremi ladijami, pozneje pa

so jo predelali v gotskem zlogu. Stoji v sredi pokopališča. Ob času turških napadov je bil tukaj tabor, od katerega pa je ohranjen samo jeden stolp, ki je sedaj stanovanje gg. kapelanov. Kar se tiče zgodovine, omenjamo, da stare listine imenujejo že leta 1228. prvega duhovnega pastirja. L. 1497. je bila župnija vtelesena zatiškemu samostanu. Ko je pa ta samostan leta 1784., kakor mnogo drugih za Josipa II., zadela nemila usoda, postala je takrat župnija samostojna, in tri leta pozneje je bila z njo združena tudi dekanija. Okoli Šmarija leže na rodovitnem polju te-le vasi: Veliki vrh, Podgorica, Paradišče, Sap in Sela. Med gorami je najznamenitejša gora sv. Magdalene; dviga se 499 m nad morjem, z njene vrha je lep razgled daleč na okoli. Gora je obrasena večinoma z bukovim drevjem, v gozdu pa so stari grobovi, kjer je gospod Pečnik iz-

kopal že marsikaj lepega in za starinarstvo važnega. Ko so gradili železnico in so tla razkopavali, zadeli so tudi semtertje na rimske grobove ali pa na rimsko cesto, ki je držala iz Emone v Neviodunum; v občé gre železnica od Šmarija do Grosuplja večinoma po starorimski cesti. — Na desni strani zagleda potnik cerkev sv. Nikolaja na Tabru, ki je jedna izmed najstarejših cerkvá na Kranjskem. Cerkev je podružnica župnije Šenčurske. Visoki zid in močna utrdba tega tabora se še vidi.

Grosuplje bode odslej jako važna postaja; od Ljubljane je oddaljeno štiri ure hoda. Na mestu, kjer stoji sedaj vasica, stala je prazgodovinska naselbina, in kraj, na katerem stoji kolodvor, bil je pokopališče. Tukaj na Grosupljem se odceplja stranska proga, ki pelje skozi kopianjsko in dobrepoljsko v ribniško in kočevsko dolino. Glavna proga pa je narejena skozi Žalino v Višnjo goro.

Na tem mestu nam je omeniti še dveh gradov, katera vidi potnik z železnice. Blizu tam, kjer se progi ločita, stoji grad Boštanj, last grofov Ursini-Blagajev. Grad stoji na prijaznem griču, ki je obrasen deloma s smerečjem, deloma pa z raznim sadnim drevjem. Pod gričem stoji lepa cerkvica sv. Martina, ki je bila nekdanj grajska cerkev, zdaj je pa podružnica žalinske župnije. — Na levi potnikovi strani prav blizu vozne ceste stoji grad Prapreče, komaj četrta ure od Grosuplja oddaljen. Grad je bil nekdanj last grofov Lichtenbergov; sedaj je močno zanemarjen.

(Dalje.)

344

Književnost.

Slovenska književnost.

Slovenska knjižnica, 8., 9., 10. snopič. — V 8. snop. je najprej „Mali Zlatko“. Češki spisal Jos. D. Konrad, preložil Vekoslav Benkovič. To je ganljiva slika ljubezni očetove, ki gre celó v smrt za betežnega otroka. „Pohujšano pokanje“ (str. 15) naj ne razburja čitateljem živcev! Zatem zvemo, kako „Pogumnim Bog pomaga“. Božična pripovedka. Ruski spisal P. N. Polevoj; poslovenil I. I. Kogej. Tu je naslikana požrtvovalna ljubezen do deklice, ki reši njo in njenega očeta tolovajskega napada. — 9. snopič ne zanima kaj prida. Prva povest iz življenja poljskega naroda „Žalostna svatba“, spisala Valerija Morzkowska, poslovenil Pohorski, ima premalo zavozlano snov, konec je kar presekan. Drugega prevoda naslov: „Kako sem izpovedoval Turke“ ni primeren. — Kolikor je v 10. snopiču značilna „Osveta“, povest o razmerah v človeški družbi XV. stoletja (češki spisal Dr. Sabina, poslov. Radoslav Knaflič), toliko je potrebna, da se posebej omeni zaradi jezikovnih hib. Stran 21: Se beli lepa kapela; str. 26: v vodino globočino; str. 31: kdo ž njih ima ukradene reči. Tudi sicer so nekatere besede premalo domače. Dobro nam dene nasproti groznemu početju v tej povesti dobrosrčni „Stric Martinek“ v drugem obrazku s Slovaškega, češki spisal Gabrijele Preissova, posl. † Fr. Gestrin.

Val. Bernik.

„*Odiseja.*“ *Povest slovenski mladini. Prosto po Homeru spisal Andrej Kragelj.* — Str. 237. Slovenske knjižnice snopič 11.—14. Cena 48 kr. — Zares pametna je bila misel pisateljeva, da nam je podal „Odisejo“ v taki obliki. Da je za vsakega omikanca potrebno poznati to delo grškega duha, ne taji pač nihče. Pa tudi prijetno zabavo bode napravljala knjiga celó manj večjemu čitatelju, saj je pisatelj razložil in pojasnil vse manj znane stvari v uvodu. — Pripovedovanje je vseskozi lahko in umevno; čitaš poslovenjeni (le prosto preloženi) spev Homerjev kakor pravo povest. Zato jo bode rada čitala naša mladina in sploh naše občinstvo. Jezik je lep in čist, dasi ni vsestranski po naši želji; poprava v tisku naj bi bila natančnejša. Zlasti vejic pogrešamo tu in tam; da se rabi „vsaj“ v pomenu „saj“, in jednake malenkosti smo opazili. A v obče se nam zdi delo zares hvale in priporočila vredno. Vidi se, da je spisano z veseljem in navdušenjem za to „najdovršenejše delo vseh vekov“. Z opombo Gogoljevo, da so Homerjevi ljudje boljši nego-li so dandanes, strinjamo se samo v tem oziru, da kaže Homer samo boljše ljudi (v obče), ne pa slabih. In to je tudi pesnikom in pisateljem v nauk, da v slovstvo ne gredó grde in slabe stvari, marveč dobre, ki človeka povzdigujejo in blažé, kakor nas

blažé še dandanes nekateri Homerjevi junaki. Gospoda pisatelja pa prosimo, naj se loti še Ilijade in potem morda Enejide.

Dr. Fr. L.

Feldmaršal grof Radecki. Sestavil Fr. N. V Ljubljani 1893. 12°. Str. 80. — **Potovanje v Liliput.** Poslovenil Vinko Bregar. V Ljubljani 1894. Str. 96. Cena zvezku po 20 kr. — Obe knjižici je izdala Giontinijeva založnica, ki obhaja letos 50letnico, odkar je v Ljubljani. Prva knjižica nam je ugajala po obliki in vsebini; prav primerna je za naš narod. Nekatere stvari so tudi povzete iz našega lista, ker smo mi o tem junaku pisali l. 1892. Druga knjižica pa zaostaja po obliki in kaže mnogo jezikovnih in stilističnih napak, katerih je preveč, da bi jih naštevali. Sicer je pa predmet izbran pametno. Še malo uvoda za pojasnilo bi bilo treba.

Hrvaška književnost.

Elegija. Napisala Kristijana Solvejgs (*kontesa Vojnovičeva*). Mala osmerka. 39 str. — V drobnih knjižici je razložila mlada pisateljica, darovita hčerka znanega Koste Vojnovića, bivajoča sedaj pri svojem soprogu v Château de la Sauge na Francoskem, lepo vrsto spominov, v katerih se zrcali pravi katoliški in domorodni duh. To so največ spomini onih srečnih let, katera je preživela kot gojenka v zagrebškem samostanu usmiljenih sester. Vendar je pa knjižica za pravo najlepši spominek njeni ljubljani učiteljici Ignaciji Bernatović (roj. 9. mal. travna l. 1846. v Vukovaru; umrla 6. mal. srpana l. 1892. v Zagrebu). Dasi je ta izredna žena delovala v skromnosti in ponižnosti, kateri sta bili prirojeni njenemu blagemu značaju, vendar je bila več let duša samostanu, a njene vrline so se razglasile tudi izven samostanskih zidov. Živela je le za Boga in za svoje učiteljsko znanje in z redko ostroumnostjo je hitro spoznala srce vseh, s katerimi je občevala. Čuditi se moramo, kako odločno je premagala voljo svojih starišev, kateri so ji branili v samostan, in vse svoje darove uporabila na korist drugih. Ni čudno, da jo je vse ljubilo in da ji je posvetila pisateljica to knjižico. V drugem delu se omenja tudi škof Strossmayer in njegov najlepši spomenik — djakovska stolnica. Omenja se, kako je rekel jedenkrat v svojem vinogradu, ko je čul lepo narodno pesem: „Ej, dokle toga imadosmo, ne propadosmo!“ Žal, da je tukaj precěj stavkov zaplenjenih. Ko gleda pisateljica grob sestre Ignacije in drugih pisateljic, spomni se tudi drugih slavnih grobov in poprašuje: „Zur je sve to, što ostane od one vruće Ilirske dobe . . . što će hrvatska povijest bilježiti o sadašnjem vremenu.“ In ko še je omenila nekatere žalostne pojave sedanjosti, završuje: „prava

se sloboda postizava vjerom u Boga i spoznanjem sebe, općenitom pravednošću in pravednom obranom svojijeh svetinja . . .“

Knjiga je res zrcalo pred vsem krščanske pa tudi domorodne duše pisateljčine, že dobro znane na hrvaškem književnem polju. J. Barle.

Knjige „Maticе Hrvaške“.

Poviest srednjega veka. Po najboljim piscima izradio Franjo Valla. Drugi dio. Od Karlovića do cara Konrada II. (Od 687. god. do god. 1039. posl. Kr.). Sa kartom toga razdoblja. Zagreb 1893. — Str. 326. Cena 2 gl.

Prof. F. Valla je spisal že prvi zvezek srednjega veka, o katerem smo govorili v 5. št. D. in Sv. 1. 1892. Rekli smo tamkaj, da se pisatelj ne drži navadne razdelitve, ampak se ravna po Duruyu in končuje prvo dobo s propadom merovejske vladarske hiše, ne pa s Karolom V., kakor drugi zgodovinarji. V drugem delu, ki obsega štiri knjige (4., 5., 6., 7.), nam opisuje zgodbe frankovske države pod zadnjimi Merovejci, pod Karoloviči in njih nasledniki do Konrada II. (1024 — 1039). Karlovičem je bil vzor osnovati v Evropi splošno jednotno in mogočno germansko-krščansko državo. Deloma se je to posrečilo Karolu V., k čemur je mnogo pripomogla tudi cerkev. Tako se je rodilo sveto rimsko cesarstvo, krog katerega se suče vsa evropska zgodovina srednjega veka. V resnici je ta jeden izmed najvažnejših dogodkov v srednjeveški zgodovini. — Krščanski svet je imel odslej dva poglavarja: cesar je bil posvetna, papež pa duhovna glava krščanstva.

Imel je ta dogodek dobre in slabe nasledke, zato je ga tudi zgodovinarji različno presoajajo. Največ je zaradi rimskega cesarstva trpela gotovo Italija; vendar pravi slavni italijanski zgodovinar Cezar Cantù: „Karol in papež Leon ostaneta dobrotnika človeštva in sta nedolžna zaradi nezgod, ki so nastale, kadar se je jedinstvo in zloga, katero sta sklenila, premenila v nejedinstvo, ki je bila škodljiva za obojno oblast (papeževo in cesarjevo), ne pa tako za človeštvo sploh.“ In: „Če je bilo potrebno, da se je Italija žrtvovala za srečo Evrope, naj njeni otroci ponosno prenašajo nesrečo svoje domovine; tisti pa, ki imajo od tega kak dobiček, naj ne bodo Italiji nevhvaležni.“ V resnici: krščanska Evropa, pred vsem pa nemški narod, naj ima mnogo zahvale rimskemu cesarstvu. — Zdi se, da gospod pisatelj našega dela precēj nepovoljno sodi o tem dogodku. Na str. 47. beremo; „Oba vrhovna poglavarja bi morala biti vedno složna. Tako je tudi bilo za Karola V. Toda le kratek čas je trajala ta sloga. Sčasoma je jelo cesarstvo slabeti, cerkev je pa postajala vedno močnejša. Česar za Karola, velikega vladarja in dobrotnika cerkve, papeži niti v mislih niso imeli, to so pozneje delali. Oni so dajali cesarjem cesarsko krono in so mislili, da

so gospodarji cesarstva, a cesarji da so njihove sluge. Tako je postala za cesarje cesarska krona danajski dar in izvor krvavih bojev, ki so se bili celi srednji vek, in sicer samo zaradi tega, je-li papež nad cesarjem ali ne.“

Pisatelj je popolnoma prezrl, kolikega pomena je bilo rimsko cesarstvo v kulturnem oziru za zahodno Evropo, ker so po njem polbarbarski Germani prišli v dotiko s klasično Italijo. Njemu je pred očmi le to, da je rimsko cesarstvo bilo izvor neprestanih bojev med papeži in cesarji. Na isti strani in še bolj na str. 64. in 74. se izpodtika nad tem, da so si papeži prisvajali pravico potrjevati cesarje, dajati jim cesarsko krono, in da so se smatrali za gospodarje cesarstvu. Toda pisatelj bi se bil moral spomniti, da papeži niso potrjevali in kronali nemških kraljev, ampak rimske cesarje, pa da je ideja „sv. rimskega cesarstva“ nekaj drugega, kakor ideja starega pogansko-rimskega cesarstva. Prvič je sam papež podelil frankovskim kraljem naslov, čast in krono rimskih cesarjev, tedaj je gotovo imel neko pravico do nje tudi pozneje. — Drugič cesar ni bil samo vladar nemških dežel, ampak tudi Italije in celega krščanstva. Rimski cesarji so bili objednem varuhi in branitelji krščanske vere in cerkve, torej nikakor ni moglo biti papežem vse jedno, kdo nosi cesarsko krono. „In to je“, pravi že omenjeni zgodovinar Cantù, „kar mora pred vsem imeti pred očmi, kdor želi dobiti jasen pojem o zgodovini srednjega veka in ki hoče prav razumeti dogodke, ki se z vsakega drugega stališča zdé samovoljni in samooblastni.“ — Po mnenju gosp. pisatelja so bili krivi srednjeveških bojev le papeži, ker so smatrali cesarje za „svoje robove“. Ne vemo, kako so se te misli vteple v delo pisateljevo, ker se nikakor ne strinjajo z njegovim duhom, ki se kaže drugod. — Cesarji kot taki niso bili nikakor vazali rimskih papežev. Zdi se, da je pisatelj s tem nekako označil stališče, s katerega misli razmotrivati poznejše srednjeveške dogodke. Če je res tako, obžalujemo, vendar za sedaj ne verujemo, ker pisatelj sam kaže v posameznih slučajih, da so si cesarji prisvajali cerkveno oblast in s tem provzročali razpor, z druge strani pa pogosto naglašajo, kako blagodejno so vplivali papeži na razvoj evropskih narodov. Da je bilo tudi na rimski stolici nevrednih ljudij, nikdo ne taji in tudi pisatelj omenja to — zmerno pa dostojno. Delo Karola V. je jelo razpadati kmalu po njegovi smrti, v peti knjigi nam pisatelj pripoveduje o propadanju Karolove države pod njegovimi nasledniki in pa o barbarih tega časa: Normanih, Madjarih in Saraceni. Šesta knjiga obsega zgodovino Angleške (888—1108), Francije in Nemčije, ki si je zopet nekoliko opomogla pod močnimi vladarji iz sasse hiše. Naposled razpravlja pisatelj v dveh poglavjih o družabnih razmerah in o kulturi te dōbe. Res je deveti in deseti vek prav umazan list v

evropski zgodovini, kar ni čudo, ker se barbarski narodi niso dali tako hitro udomačiti in ker je zaradi neprestanih bojov moralo vse podivjati. Toda v 11. veku se začno duhovi vzbujati, barbarstvo se sicer še šopiri, vendar si želi reda, se začenja spoznavati in tako pripravljati pot napredku in omiki. Približuje se doba križarskih vojsk. — V sedmi knjigi nam podaje pisatelj najprej zgodovino grškega cesarstva od Leona III. (717—741) do cesarice Teodore (1054—1056). V grškem cesarstvu se je v tem času prigodilo nekaj, kar je velikanskega pomena v cerkveni in svētni zgodovini: bruhnil je žalostni cerkveni razkol med izhodom in zahodom. — Mislimo, da bi bil pisatelj moral natančneje pokazati in razložiti notranje vzroke cerkvenega razkola, ker po njegovem pripovedovanju se zdi, da je nastal le iz slučajnega prepira med Focijem in Nikolajem I., pa med Cerularijem in Leonom IX. To je bil le bližnji povod, vzroki pa so mnogi in segajo globoko v zgodovino izhodnega cesarstva. Razven teh dveh cesarstev se javljajo na severu, jugu in izhodu tudi slovanske države. Hud in usoden boj morajo biti Slovani: na severu in zahodu z Nemci, na jugu in izhodu pa z grškim cesarstvom. Žalostna je zgodovina teh slovanskih držav: vidimo jih, kako hipoma nastajajo, visoko se povspenjajo, pa zopet propadajo. Na zahodu se vzdiguje češka in moravska država; zlasti je poslednja obetala Slovanstvu lepo bodočnost, žal, da se to ni uresničilo. Prav govori pisatelj, ko pravi, da je tej nesreči največ kriva nepremišljena politika kneza Svetopolka. Opiral se je le na meč, preziral pa blagodejno apostolsko delovanje sv. Metodija in njegovih učencev, in vendar bi prav to bila najtrdnjša podlaga za njegovo državo. Kakor je Bonifacijev delo velikanskega pomena za Nemce, tako bi bilo Metodijevo za Slovane, ko bi bil Svetopolk imel zmisel za kaj takega. — Po smrti Metodijevi morajo njegovi učenci bežati pred Svetopolkom in Nemci. Pisatelj pravi na str. 222., da je tudi papež Ivan (VIII.) pomagal razdirati delo Metodijevo, ker je kmalu po njegovi smrti izdal poslanico na Svetopolka, v kateri jako hvali in priporoča zloglasnega Vihinga, zabranjuje slovansko bogoslužje in izreka celó prekletstvo nad Metodijem.

— Tukaj moramo nekaj opomniti. Nikakor ni bil tu Ivan VIII., ker ta je vladal od l. 872.—882., Metodij je pa umrl l. 885. Pisatelj ima v mislih poslanico Štefana V. (VI.) (885—891), na katero se zlasti ruski razkolni pisatelji radi sklicujejo, hoteč dokazati, da rimska stolica nikdar ni bila prijazna Cirilu in Metodiju, niti v obče slovanskemu bogoslužju. Vendar celo življenje sv. bratov glasno in jasno govori proti temu, in tudi naš pisatelj kaj takega ne trdi. Vpraša se le, je-li res papež Štefan V. po smrti Metodijevi prepovedal slov. liturgijo in obsodil Metodija, kar bi se na podlagi krivih sporočil tudi lahko zgodilo; z drugimi besedami; je-li omenjena poslanica avtentičen in zanesljiv vir? A prav to je med učenjaki še nedognano. Poslanico je našel zgodovinar Wattenbach v knjižnici cistercijskega samostana sv. Križa v Dolenji Avstriji in jo izdal l. 1849. Dandanes misli večina učenjakov, da je ta poslanica podvržen spis — delo Vihingovo. Ker še sedaj stvar ni dognana, bil bi se pisatelj lahko izognil tej točki v „občni“ zgodovini. — Na izhodu in severoizhodu se javljata dve mogočni slovanski državi: Poljska in Rusija. Med južnimi Slovani se je posebno odlikovala v tem času Bolgarija, žal, da se je dala ujeti v bizantinske mreže, ki so jo ugonobile. V resnici slovanska zgodovina ni vesela, a še žalostnejša je za Slovence, ker ne najde med slovanskimi državami več Slovencev. Sicer je tudi nam šele v tej dōbi zapadlo solnce slobode in samostojnosti, vendar pisatelj v tem zvezku ne govori posebej o Slovincih, ker je našo žalostno usodo popisal že v prvem delu. Le o panonskih knezih govori v zvezi z moravsko državo. — Naposled še pripoveduje o prihodu Madjarov v Panonijo, o njihovih napadih in pa o pokrščevanju madjarskega naroda. V resnici, madjarska država je na lepi poti koncem te perijode. Dodani zemljevid bo pač slabo ustrezal čitateljem; trebalo bi mnogo večje karte, ali celó dvēh. — Želimo, da bi g. pisatelj spretno in srečno dovršil težavno delo, zgodovino srednjega veka. Matica Hrvaška pa naj bi redno vsaj vsako drugo leto izdala zgodovinsko delo, sicer se bode preveč raztegnilo izdavanje občne zgodovine. F.

Spomenik ob novi dolenski železnici.

V današnji številki opisujemo na drugem mestu glavno progo nove dolenske železnice. Kakor se oziramo na vsak korak, na vsak napredek našega naroda, tako ne smemo prezreti veselega dogodka dné 27. kimovca lanskega leta, ko je šel slavnostni vlak iz Ljubljane v Kočevje, še manj pa letošnjega bližnjega dogodka, ko bo šel dné 30. t. m. slavnostni vlak iz Ljubljane v Novo mesto in Stražo. Da se ohrani v spominu, kako se je snovala in naposled zgradila ta železnica, podajemo čitateljem kratko njeno zgodovino, kakor jo je objavil „Slovenec“ v št. 219. min. leta.

„Železnice, ki obstojé do šest desetletij, otvorile so narodom novo dobo njih razvoja. Kak obseg je železniška mreža dosegla na Kranjskem tekom 30 let, je znano našim čitateljem, in gotovo ni daleč doba, ko bodo vse znamenitejše pokrajine naše dežele pretegnjene in zvezane s to mrežo. Povodom otvoritve dolenskih železnic bode morda marsikoga zanimalo, ako v nastopnem navedemo skratka vse napore, korake in ukrepe v dosego in uresničenje toliko prepotrebne železniške proge iz Ljubljane do Novega mesta in Kočevja, katere prvi vlak bode dné 27. sept. radostno pozdravljala vzlasti dolenska stran.

Dolenske železnice bi danes lahko proslavljale svojo 25letnico, tako dolgo vleklo se je to vprašanje o uresničenju tega vitalnega podjetja. Že l. 1864. sprožila je kranjska trgovinska zbornica misel o gradnji gorenjskih in dolenskih železnic. Deželni zbor kranjski ukrepal je o tem vprašanju l. 1866. in iznova l. 1868. Jako živahno se je za dolensko železnico agitovalo konci šestdesetih let. Tedanji predsednik trgovinske zbornice V. C. Supan — „oče kranjskih železnic“ — potezal se je goreče z besedo in peresom za gradnjo dolenske in loške železnice.

Leta 1869. dné 13. marca je tedanji trgovinski minister Plener med drugimi železniškimi predlogami priporočal tudi gradnjo dolenske železnice, toda že dné 29. aprila istega leta je vlada umaknila te predloge, dasi je kranjskemu deželnemu odboru naznanila, da se bode pečala z uresničenjem tega podjetja.

Leta 1872. vršil se je že tehniško-vojaški obhod te proge, toda prišlo je nesrečno leto 1873. in ž njim „krah“, in vse nade splavale

so zopet po vodi, dasi sta finančni minister de Pretis in trgovinski minister Banhans priznavala važnost te železnice, osobito pa podaljšanje do Karlovca.

Istega leta je izdal V. C. Supan brošuro: „Die Unterkrainer und Lacker Bahn“, v kateri dokazuje potrebo dolenske železnice.

V jeseni l. 1875. šlo je na Dunaj odposlanstvo in se predstavilo vsem ministrom, proseč gradnje dolenske železnice na državne stroške, podalo se je celo pred cesarja, toda ostalo je vse pri samih obljubah.

L. 1877. dné 27. januarija se je v državnem zboru iznova v daljšem govoru potezal gospod Schaffer za to vitalno podjetje naše dežele, a to je bilo tudi vse; načrte, peticije in resolucije položili so — ad acta, v registraturo in ostalo je tako to vprašanje do l. 1883.

V seji dné 17. oktobra l. 1883. naročil je dež. zbor deželnemu odboru, naj sestavi odbor, kateremu bodi nalog skrbeti za izvršitev tega podjetja.

V poletju l. 1886. vršil se je komisijonalni obhod v Novomestu in Kočevju, a prevladali sta dve mnenji, jedni so zahtevali, naj se železnica gradi po Temeniški dolini, drugi zopet po Krški, odločilo je končno vojno ministerstvo za Temeniško dolino.

V Kočevju so se zopet ogrevali za progo — Kočevje-Rakek, osobito pokojna poslanca Faber in H. Kavčič. Končno je zmagala črta Ljubljana-Kočevje.

V državnem zboru je to vprašanje zopet sprožil državni poslanec profesor g. Šuklje, utemeljeval je v daljšem govoru dné 7. aprila l. 1886. nujno potrebo železniške gradnje za dolensko stran in priporočal v tem oziru i resolucijo, ki je bila zadostno podprta in odkazana budgetnemu odboru. Sekcijiski šef Pusswald je zlasti tedaj priporočal, da se podjetje mora naslanjati na kako praktično podstavo, s — peticijami se ne bode opomoglo. Skupni stroški te gradnje bili so tedaj proračunjeni na devet milijonov.

V Kočevji so l. 1886. prodali bratje Ranzingerji za 400.000 gld. trboveljski premogokopovi družbi svoj ogromni premogovnik, in s tem se je osiguralo za železnico tudi prevažanje cenegega premoga.

Glavna stvar vrtila se je odslej okolu denarnega vprašanja. Kranjski deželni zbor je soglasno pritr dil temu vprašanju in poveril dotični konsorcij, naj se izjavi gledé na potrebni deželni prispevek. L. 1887. se je v spomladnem zasedanju odločno potezal v državnem zboru poslanec g. V. Pfeifer kot zastopnik dolenskih občin za gradnjo dolenske železnice. L. 1888. mudil se je cesarski svètnik g. Murnik na Dolenskem in skliceval shode interesentov po dotičnih občinah, koder bode vodila železnica, toda vsi ti ukrepi bili so pozneje brez pomembe, ker se je mesto denarnih prispevkov za to železnico bilo sklenilo vpisovanje glavnih delnic.

V deželnozborski seji dné 19. oktobra 1888. poročal je g. Murnik o deželnem prispevku za dolenske železnice, in ko so še poslanci baron Schwegel, Pfeifer in Šuklje to zadevo priporočali, bil je odkazan predlog deželnemu odboru. Z deželnim zakonom osigurala je dežela kranjska za železniško gradnjo prispevek 500.000 gld. in od interesentov se je zahtevalo, naj vpišejo svoto 400.000 gld., a vzlic temu ni še podjetju prisijala rešilna zvezda.

Poslanec gospod profesor Šuklje zahteval je v spomladnem zasedanju l. 1889. v državnem zboru v obširnem govoru energično od vlade, naj tudi ona zdaj, ko je izvršen načrt, stori odločilen korak. Trgovinski minister tedaj ni obetal mnogo in se je izjavil nepovoljno.

Početkom l. 1890. stopil je baron Schwegel železniškemu konsorciju na čelo in vsa zadeva je iz akademiških razmotravanj prišla v praktiški tir.

Meseca svečana l. 1890. potoval je poslanec Šuklje, poslan od dotičnega konsorcija, po Dolenskem, da vredi pri interesentih vpisavanje glavinskih delnic za to podjetje; Schwegel je vodil vso zadevo na Dunaju, profesor Šuklje pa po Dolenskem. Občine in interesenti vpisali so v kratki dôbi pol milijona gld.; v Kočevju je 109 interesentov vpisalo svoto 125.000 gld., knez Karol Auersperg 50.000 gld.

Temu trudu konsorcija se je posrečilo vse podjetje financirati — kako, tega seveda nas bo učila prihodnjost — državna uprava prevzela je glavnih delnic za dva in pol milijona, sedem in pol milijona glavniških delnic naj se pa speča med interesenti in na denarnem trgu.

Dalje se je trboveljska premogovna družba kot lastnica kočevskega premogovnika izjavila, da bode dodajala na leto državni, oziroma dolenskim železnicam 100.000 ton premoga po ugodni ceni, čisti dobiček pripal bo torej podjetju.

Dné 28. aprila leta 1890. pa je predložil trgovinski minister Bacquehem v državnem zboru vladno predlogo gledé na dolenske železnice,

8. maja vršilo se je o tem načrtu posvetovanje in bili so vsprejeti vsi predlogi železniškega odseka. Dné 6. julija je Nj. Veličanstvo cesar potrdil zakonski načrt o železnici.

Dné 12. oktobra l. 1890. je bila podpisana pogodba med generalnim vodstvom državnih železnic in trboveljsko premogovno družbo radi premoga.

Dné 27. in 28. aprila vršile so se v Ljubljani komisijonelne obravnave o številu, legi in naslovih prihodnjih postaj in postajališč.

Konsorcij je pa med to dobo marljivo deloval. Končno nam je še omeniti, da je gradnjo kočevske proge izvršila dunajska tvrdka Redlich & Berger pod vodstvom nadinženêrja c. kr. državnih železnic, gospoda Fr. Klemenčiča.“

Koliko nam bo v korist nova železnica, učila nas bo prihodnjost bolje, kakor nam pravi sedaj veselo upanje. To je pa gotovo, da jo morajo Dolenci dobro porabljeti, pa tudi ustavljati se nevarnostim, katere bodo prišle po železnici.

Železnica bode koristila Dolencem, če bodo imeli veliko blaga za na prodaj. Imeli ga bodo, če ga bodo pripravili. Zemljo bode treba obdelovati bolje in pridneje, kmetijstvo bode treba izboljšati in okrepčati, potem bode vsaj deloma ponehalo tugovanje o ubogi Dolenski.

Obrtnost ob novi in glavni progi dolenske železnice je jako neznatna; bolj razvita pa je ob kočevski progi. Tam treba torej začeti, ker brez obrtnosti ne more živeti, še manje pa bogateti dežela.

Prihajale pa bodo z železnico nevarnosti. Prva nevarnost je, da se naselijo nam neprijazni ptujci, pokupijo zemljišča, začno obrt in spravijo pod-se domače ljudi. Gotovo pride ta nevarnost: da bi jo le spoznali domačini ob pravem času! Naši ljudje — menda so taki vsi Slovenci — premalo cenijo zemljo in blago, preveč pa denar. Ptujec pride, ponudi za zemljo nekaj denarja, obeta to in ono, graja tisto, kar kupuje in preslepi domačina. Oh, da bi vendar ne prodajal svojih domačih tal in potem gledal, kako se ptujec bogati in košati na njegovi zemlji! Niti pedi zemlje prodati — to naj bi pomnil in izpolnjeval vsak slovenski posestnik. Če pa ni drugače, kakor da je treba prodati, naj vendar nihče ne proda ptujemu človeku. Za jednim ptujcem pride drugi in kmalu izpodrivajo domačine. Dandanes se je treba braniti po tej poti, ki je ne samo pravična, ampak tudi hvalevredna, ker večji narodi silijo med manjše in jih hočejo poteptati. Zato je treba paziti na vsako malenkost, da se ohranimo. Vsaka ped zemlje bodi nam draga zato, ker je naša, ker nam jo je Bog dal in smo torej dolžni braniti jo in varovati.

(Konec.)